

Методологія та історіографія мовознавства

*Матеріали
VII науково-практичної Інтернет-конференції*

Слов'янськ, 21–22 жовтня 2020 року

Міністерство освіти і науки України
Інститут модернізації змісту освіти
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України
Український мовно-інформаційний фонд НАН України
Київський університет імені Бориса Грінченка
Львівський національний університет імені Івана Франка
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРИОГРАФІЯ МОВОЗНАВСТВА

*Матеріали VII науково-практичної
Інтернет-конференції*

Слов'янськ, 21–22 жовтня 2020 року

УДК 81
М 437

Рецензенти: *Т. М. Корольова*, доктор філологічних наук, професор (Одеса); *Л. О. Кудрявцева*, доктор філологічних наук, професор (Київ).

Редакційна колегія:

В. А. Глущенко (відповідальний редактор), доктор філологічних наук, професор (Слов'янськ); *О. Л. Біличенко* (заступник відповідального редактора), доктор наук із соціальних комунікацій, професор (Слов'янськ); *Н. М. Маторіна* (відповідальний секретар; науковий редактор; укладач), кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *Ф. С. Бацевич*, доктор філологічних наук, професор (Львів); *В. М. Бріцин*, доктор філологічних наук, професор (Київ); *І. Р. Буніятова*, доктор філологічних наук, професор (Київ); *М. О. Вінтонів*, доктор філологічних наук, професор (Київ); *К. Ю. Голобородько*, доктор філологічних наук, професор (Харків); *Л. П. Іванова*, доктор філологічних наук, професор (Київ); *А. П. Загнітко*, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Вінниця); *І. М. Казаков*, кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *А. М. Мезенко*, доктор філологічних наук, професор (Вітебськ, Білорусь); *А. М. Науменко*, доктор філологічних наук, професор (Миколаїв); *Н. П. Нікітіна*, кандидат педагогічних наук, доцент (Слов'янськ); *Н. І. Овчаренко*, кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *С. О. Омельченко*, доктор педагогічних наук, професор (Слов'янськ); *А. С. Орел*, кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *М. В. Піменова*, доктор філологічних наук, професор (Санкт-Петербург, Росія); *А. А. Рубан*, кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *С. М. Швидкий*, доктор історичних наук, професор (Слов'янськ); *В. А. Широков*, доктор технічних наук, академік НАН України (Київ).

М 437   **Методологія та історіографія мовознавства:** матеріали VII науково-практичної Інтернет-конференції. Слов'янськ: ДДПУ, 2020. 116 с.

У збірнику представлено результати наукових досліджень учених, викладачів, докторантів та аспірантів навчальних закладів, педагогів-практиків, які вивчають актуальні питання методології та історіографії мовознавства, проблеми методики викладання мови в педагогічних вузах і загальноосвітніх закладах.

Матеріали збірника будуть корисні для науковців, викладачів, студентів педагогічних закладів вищої освіти, практичних працівників системи освіти.

УДК 81
© Н. М. Маторіна, 2020 (укладання)

ОРГКОМІТЕТ

Організатори конференції

Міністерство освіти і науки України,
Інститут модернізації змісту освіти,
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України,
Український мовно-інформаційний фонд НАН України,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Харківський національний педагогічний університет імені
Г. С. Сковороди,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Склад оргкомітету

*Голова оргкомітету: **Омельченко Світлана Олександрівна**, доктор педагогічних наук, професор, ректор ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».*

*Заступник голови: **Глущенко Володимир Андрійович**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».*

Члени оргкомітету:

***Бацевич Флорій Сергійович**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка;*

***Біличенко Ольга Леонідівна**, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;*

***Бріцин Віктор Михайлович**, доктор філологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу російської мови Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, голова Наукової координаційної ради «Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності»;*

Буніятова Ізабелла Рафаїлівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка;

Голобородько Костянтин Юрійович, доктор філологічних наук, професор, декан українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

Загнітко Анатолій Панасович, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця);

Маторіна Наталя Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (відповідальний секретар; науковий редактор; укладач);

Науменко Анатолій Максимович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології Чорноморського національного університету імені Петра Могили;

Овчаренко Наталія Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, декан філологічного факультету ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Широков Володимир Анатолійович, доктор технічних наук, академік НАН України, директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України.

ЗМІСТ

**ПРО КОНФЕРЕНЦІЇ З АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ МЕТОДОЛОГІЇ
ТА ІСТОРИОГРАФІЇ МОВОЗНАВСТВА: замість передмови 8**
**БІБЛЮГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ЗБІРНИКІВ МАТЕРІАЛІВ
КОНФЕРЕНЦІЙ 10**

Ананьян Е. Л.

ЛІНГВІСТИЧНІ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XX СТОЛІТТЯ 12

Біличенко О. Л.

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ ЯК ЛІТЕРАТУРНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ДОСВІДУ 15

Бурковська О. Й.

ОГЛЯД НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ У СИСТЕМІ
ОДНОСКЛАДНИХ КОНСТРУКЦІЙ..... 21

Глуценко В. А.

ВЛАДИМИР ЛЕВИТСКИЙ: НАПРЯЖЕНИЕ ДУХОВНЫХ СИЛ..... 26

Голуб О. М., Роман В. В.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ-ПЕРЕКЛАДАЧ: ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ
АСПЕКТ 31

Карпіна Н. І.

GLOBALES LESEVERSTEHEN IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT... 34

Korotiaieva I. B.

METHOD OF TOTAL PHYSICAL RESPONSE IN TEACHING FOREIGN
LANGUAGES 37

Кочукова Н. І.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ІННОВАЦІЇ В МОВІ ІНТЕРНЕТ-
КОМУНІКАЦІЇ 41

Лихачова А. В.

«ХВИЛЬОВА» ТЕОРІЯ ТА ПРОБЛЕМИ ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ
КЛАСИФІКАЦІЇ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ..... 45

<i>Луганцова Є. А.</i>	
ТРУДНОЦІ ТА ПОШИРЕНІ ЛЕКСИЧНІ ПОМИЛКИ ПРИ НАВЧАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ.....	50
<i>Лях О. В.</i>	
ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ .	54
<i>Маторина Н. М.</i>	
ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ	57
<i>Маторин Б. И., Маторина Н. М.</i>	
ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧЕСКИЙ СПОСОБ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ: ЛИНГВОИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	59
<i>Ніколайчук А. С.</i>	
ПРОБЛЕМИ СУРЯДНОСТІ Й ПІДРЯДНОСТІ В ПРАЦЯХ Г. ПАУЛЯ ...	63
<i>Орел А. С.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДІЛОВИХ ЛИСТІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ.....	67
<i>Пампура С. Ю.</i>	
ЕВОЛЮЦІЯ ЕТИМОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	71
<i>Піскунов О. В.</i>	
УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ 30-х рр. ХХ ст. ПРО МОДЕЛЮВАННЯ МОВНОЇ ІСТОРІЇ	74
<i>Проскурин И. А.</i>	
К ПРОБЛЕМЕ ЧИТАТЕЛЬСКОГО ВОСПРИЯТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА (на примере стихотворения И. А. Бунина «Художник»).....	79
<i>Проскурин И. А.</i>	
ЛИНГВОФИЛОСОФИЯ М. М. БАХТИНА	81
<i>Рубан А. А.</i>	
ТИПЫ АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ.....	85

<i>Руденко М. Ю.</i> ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ АНГЛІЙСЬКИХ СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТІВ (XIX – початок XXI століття).....	89
<i>Riabinina I. N., Lysenko N. V.</i> TO THE PROBLEM OF THE SOURCE STUDY IN THE HISTORIOGRAPHY OF RUSSIAN AND UKRAINIAN LANGUAGE STUDY	93
<i>Самойленко О. В.</i> ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ОНОМАСІОЛОГІЙНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ КВАЗІКОМПЗИТИВ	98
<i>Сорока Т. В.</i> ANTHROPOCENTRIC NATURE OF THE PHENOMENON ‘LANGUAGE CONSCIOUSNESS’	103
<i>Храбан Т. Є.</i> ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО ВІЙСЬКОВОГО ДИСКУРСУ	109
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	114

ПРО КОНФЕРЕНЦІЇ З АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ МОВОЗНАВСТВА:

замість передмови

Кафедра германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ Донецької обл., Україна) започаткувала проведення науково-практичних конференцій з актуальних проблем методології та історіографії мовознавства.

Організаторами конференцій в різні роки були: Міністерство освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, Український мовно-інформаційний фонд НАН України, Київський університет імені Бориса Грінченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця), ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

У 2010 р. проведено Міжнародну науково-практичну конференцію «Методи лінгвістичних досліджень» (18–19 листопада 2010 р., м. Слов'янськ), у 2013 р. – «Методологія та історіографія мовознавства» (23–25 травня 2013 р., м. Слов'янськ).

З 2016 р. кафедра германської та слов'янської філології оголосила про започаткування періодичних (щорічних!) науково-практичних Інтернет-конференцій з актуальних проблем методології та історіографії мовознавства:

2016 р. → «Актуальні проблеми методології та історіографії мовознавства»: науково-практична Інтернет-конференція (м. Слов'янськ, 19–20 жовтня 2016 р.);

2017 р. → «Актуальні проблеми лінгвістичної методології та історіографії як найважливіших галузей науки про мову»: науково-практична Інтернет-конференція (м. Слов'янськ, 18–19 жовтня 2017 р.);

2018 р. → «Методологія та історіографія мовознавства»: V науково-

Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції

практична Інтернет-конференція (м. Слов'янськ, 24–25 жовтня 2018 р.).

2019 р. → «Методологія та історіографія мовознавства»: VI науково-практична Інтернет-конференція (м. Слов'янськ, 23–24 жовтня 2020 р.).

У 2020 р. проводиться VII науково-практична Інтернет-конференція «Методологія та історіографія мовознавства» (м. Слов'янськ, 21–22 жовтня 2020 р.)

За результатами роботи конференцій у мережі Інтернет публікуються матеріали тез доповідей.

Робочі мови конференції – слов'янські, англійська, німецька.

**БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК
ЗБІРНИКІВ МАТЕРІАЛІВ КОНФЕРЕНЦІЙ**

2010

Методи лінгвістичних досліджень: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Слов'янськ, 18–19 листопада 2010 р.). Слов'янськ: СДПУ, 2010. 262 с.

2013

Методологія та історіографія мовознавства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Слов'янськ, 23–25 травня 2013 р.). Слов'янськ: ДДПУ, 2013. 380 с.

2016

Актуальні проблеми методології та історіографії мовознавства: матеріали науково-практичної Інтернет-конференції (м. Слов'янськ, 19–20 жовтня 2016 р.). Слов'янськ: ДДПУ, 2016. 148 с.

2017

Актуальні проблеми лінгвістичної методології та історіографії як найважливіших галузей науки про мову: матеріали науково-практичної Інтернет-конференції (м. Слов'янськ, 18–19 жовтня 2017 р.). Слов'янськ: ДДПУ, 2017. 130 с.

2018

Методологія та історіографія мовознавства: матеріали V науково-практичної Інтернет-конференції (м. Слов'янськ, 24–25 жовтня 2018 р.). Слов'янськ: ДДПУ, 2018. 120 с.

2019

Методологія та історіографія мовознавства: матеріали VI науково-практичної Інтернет-конференції (м. Слов'янськ, 23–24 жовтня 2019 р.). Слов'янськ: ДДПУ, 2019. 185 с.

2020

Методологія та історіографія мовознавства: матеріали VII науково-практичної Інтернет-конференції (м. Слов'янськ, 21–22 жовтня 2020 р.). Слов'янськ: ДДПУ, 2020. 116 с.

*Методологія та історіографія
мовознавства*

*Матеріали
VII науково-практичної Інтернет-конференції*

Слов'янськ, 21–22 жовтня 2020 року

*Ананьян Е. Л.
(м. Слов'янськ)*

ЛІНГВІСТИЧНІ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Незважаючи на те, що переклад як практична діяльність має багатовікову історію, наука, яка досліджує закономірності, механізми, підходи, методи та стратегії перекладацького процесу, – перекладознавство виникає лише в середині ХХ століття як сфера лінгвістики. Саме цей час стає початком системного вивчення перекладу, коли все глибше усвідомлюється мовна першооснова перекладацького процесу, його лінгвістична сутність.

Сьогодні переклад досліджується як складне та багатогранне явище, певні аспекти якого стають предметом вивчення різних наук. Так, загальна теорія перекладу демонструє інтердисциплінарність через виокремлення психологічного перекладознавства, когнітивного перекладознавства, літературного перекладознавства, етнографічного перекладознавства, історичного перекладознавства тощо. Водночас центрову позицію в сучасній теорії перекладу займає лінгвістичне перекладознавство, яке успішно поєднує теорію та практику перекладу на широкій філологічній основі.

Зазначимо, що складність та багатоаспектність процесу перекладу стали причиною виникнення в другій половині ХХ століття цілого ряду лінгвістичних теорій перекладу. Однією з перших стала теорія А. В. Фьодорова, яку лінгвіст глибоко та ґрунтовно презентує у своїх наукових працях «Вступ до теорії перекладу» та «Основи загальної теорії перекладу». Сутність теорії А. В. Фьодорова полягає у встановленні певних закономірностей через співвідношення особливостей словникового складу, граматичної будови та стилістичного використання мовних засобів мови оригіналу, з одного боку, та аналізу перекладацької практики – з

іншого. Одним з найважливіших положень цієї теорії є функціональний принцип установаження таких співвідношень [5].

Наукові погляди А. В. Фьодорова стають близькими Я. І. Рецкеру під час дослідження ним перекладацької проблематики. На думку лінгвіста, велике значення для лінгвістичної теорії перекладу мають дослідження в області контрастивного вивчення мови. При цьому Я. І. Рецкер акцентує увагу на тому, що комплексний характер процесу перекладу вимагає комплексного зіставлення. Так, перекладачеві важливо зіставити не окремі граматичні форми або синтаксичні конструкції, а структурно-семантичні «вузли», які складають єдине понятійне ціле. Науковець доводить, що в різних перекладах можна знайти загальні закономірності, використання одних і тих самих співвідношень та перекладацьких прийомів, які ні в якому разі не позбавляють переклад його творчого характеру. Я. І. Рецкер розробляє класифікацію перекладацьких співвідношень, він виділяє три наступні типи: «еквіваленти», «аналогії» та «адекватні заміни». На думку науковця, не викликає сумніву зв'язок запропонованої ним класифікації закономірних співвідношень з діями перекладача у процесі перекладу та з методикою навчання майбутніх перекладачів. Я. І. Рецкер вважав, що у свідомості перекладача перш за все з'являються відповідні еквіваленти, потім відбувається процес пошуку аналогічних конструкцій, і тільки після цього для елементів фрази, які не були розкриті еквівалентами та аналогами, перекладач використовує прийом адекватної заміни. Незважаючи на те, що певні ідеї лінгвістичної теорії Я. І. Рецкера піддавалися критиці, відзначалися термінологічні та класифікаційні недоліки, вагомість наукового доробку лінгвіста не викликає сумніву [4].

Досліджуючи лінгвістичні теорії перекладу другої половини ХХ століття, необхідно також згадати денотативну (ситуативну) теорію В. Г. Гака, трансформаційну модель Ю. Найди, семантико-семіотичну модель Л. С. Бархударова. На особливу увагу заслуговують наукові пошуки Дж. Кетфорда, П. Ньюмарка, Т. Севорі, М. Хелідея та інших. Так крок за кроком відбувається стрімкий розвиток перекладацької думки.

У цей час також з'являється запропонована В. Н. Комісаровим теорія рівнів еквівалентності (комунікативна теорія). Саме теорія рівнів еквівалентності стала першою лінгвістичною теорією перекладу в руслі комунікативної лінгвістики, яка розглядає мову в її найважливішій функції, а саме у функції комунікації. Актуальність цієї теорії визнається і сьогодні, оскільки робить акцент на необхідності навчитися розглядати кожне висловлювання не як послідовність слів та граматичних конструкцій, а як вираження за допомогою слів та граматичних конструкцій певних цілей спілкування або мовних функцій – денотативної, експресивної, фатичної, командної, металінгвістичної та поетичної. Комунікативний підхід стає провідним принципом теорії перекладу, згідно з яким переклад є успішним, якщо в результаті нього досягається відповідний оригіналу комунікативний ефект, і визначається як вид мовного посередництва, при якому мовою перекладу створюється текст, комунікативно-рівноцінний оригіналу. Комунікативно-рівноцінні тексти є формами існування одного й того ж самого повідомлення та ототожнюються в процесі комунікації. Відомо, що текст перекладу психологічно ототожнюється з оригіналом. А оскільки будь-який текст має три «виміри» – функцію, зміст та структуру, то комунікативна рівноцінність проявляється в ототожненні перекладу з оригіналом у функціональному, змістовному та структурному відношенні. Вузловими поняттями комунікативної теорії перекладу є поняття рівнів еквівалентності та комунікативного наміру. Зазначимо, що традиції комунікативної теорії, започатковані В. Н. Комісаровим, продовжують домінувати й у сучасному перекладознавстві [1].

Отже, представлені вище найбільш вагомими лінгвістичні теорії перекладу свідчать про те, що у другій половині ХХ століття лінгвістика починає плідно вивчати проблемами перекладу. При певній неоднозначності та недосконалості перекладацьких теорій того часу, завдяки набутому науковому доробку формувалася професійна компетентність у вивченні фахових питань, саме цей науковий досвід став

підґрунтям для культивування нових теорій та методів, що, безсумнівно, розширює здобутки сучасного перекладознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва: Высш. шк., 1990. 253 с.
2. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця: Нова книга, 2001. 446 с.
3. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 304 с.
4. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. URL: http://lib.ysu.am/open_books (дата звернення: 23.09.2020).
5. Федоров А. В. Основы общей теории перевода: лингвистические проблемы. URL: http://samlib.ru/w/wagarow_a_s/osnowyobshcheteoriiiperewoda (дата звернення: 22.09.2020).

*Біличенко О. Л.
(м. Слов'янськ)*

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПAM'ЯТІ ЯК ЛІТЕРАТУРНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ДОСВІДУ

Соціальна пам'ять та художня література займають важливе місце в соціально-комунікаційному просторі сучасності. Виникнення генетичної спорідненості між інформаційним середовищем і художньою літературою створює унікальні можливості для сприйняття соціальної реальності нового тисячоліття. Означена проблема потребує нової теоретико-методологічної рефлексії і застосування методів гуманітарних наук, що дозволить аналізувати художню літературу як відтворення реальності. Соціокомунікаційні методи допомагають обрати методіку, яка буде зосереджена на таких завданнях: розглянути процес трансляції інформації

текстами художньої літератури та визначити роль творів художньої літератури у формуванні і функціонуванні соціальної пам'яті як носіїв соціальної інформації. Концептуально-методологічною основою для дослідження стали теорії П. Бурдьє, Ю. Хабермаса. Взаємодія текстів художньої літератури та інформаційного простору відіграє роль художнього механізму, за допомогою якого здійснюється безперервний творчий процес. Це дає можливість розглядати художню літературу як комунікаційну систему, спосіб опосередкування словесної творчості в соціально-комунікаційній системі, а літературно-художній твір визначати як етап опосередкування соціальної інформації в комунікаційному процесі. Саме твори художньої літератури виступають основним фактором впливу на соціальну пам'ять, а соціальна пам'ять, у свою чергу, – це літературно-культурний досвід поколінь. Літературний текст – це пам'ять, оскільки він виступає генератором нових смислів і осередком соціальної пам'яті.

Наукова область досліджень пам'яті в наш час стикається з новими викликами, що зумовлено складними диференційованими характеристиками сучасного суспільства, розвитком комунікаційних технологій, що свідчить про необхідність та актуальність теоретичного осмислення соціальної пам'яті з урахуванням особливостей розвитку соціально-комунікаційного простору сучасності, оскільки криза сучасної культури, розрив вікових зв'язків примушують звернутися до історичного досвіду, транслятором якого є соціальна пам'ять.

Науковці відзначають, що в середині ХХ століття остаточно сформувався онтологічний розрив, який призвів до протидії традиційної культури і культури модерну. Найбільш гостро цей процес проявився в соціальній пам'яті, оскільки істотно змінилися як способи її існування, так і форми трансляції.

Незважаючи на велику кількість публікацій в області питань, які мають відношення до взаємозв'язку соціальної пам'яті та художньої літератури в соціально-комунікаційному просторі суспільства, дана проблема не виступала предметом спеціального соціально-комунікаційного дослідження і потребує нової теоретико-методологічної

рефлексії, яка враховує реалії сьогодення та намагається створити модель майбутнього. Застосування методів гуманітарних наук дозволяє аналізувати художню літературу як відтворення реальності, яке формує специфіку відчуття цієї реальності.

Структура соціальної пам'яті, притаманна індустріальному суспільству, в якому панував друкований тип комунікації, тобто книжкова культура, трансформується. Вона може розглядатися як інформаційна система, де діють особливі закономірності збереження, переосмислення та відтворення інформації. В залежності від носіїв соціальної інформації, зокрема мови, творів літератури, вибудовуються програми соціальної пам'яті, структурується інформаційний простір. Зберігаючи інформацію про минуле, художні твори містять духовні сфери застосування суспільної свідомості епохи. Концентруючи інформаційні потоки, соціальна пам'ять зберігає і транслює артефакти-тексти, що містять інформацію про оточуючий світ.

Соціальна пам'ять зберігається під впливом соціальної системи за допомогою ряду механізмів, зокрема усіх видів художніх або мемуарних текстів. Цей тип, виражений в соціологічних категоріях, може бути відтворений як знак, принагідний для експлікації та аналізу соціальної пам'яті. Таким чином тексти стають структурами соціальної пам'яті тоді, коли минуле базується на просторовій асоціації смислів.

Соціальна пам'ять, за нашим переконанням, – літературно-культурний досвід поколінь, мова літератури, художній світогляд. Це – над-біологічна форма збереження і відтворення людського досвіду; результат інтелектуальної діяльності людини, те, що відчужено від індивідуальної свідомості, розповсюджено між достатньою кількістю людей таким чином, що може бути відтворено, і тим самим збережено для наступного використання.

Соціальну пам'ять можна розуміти як спосіб діяльності і спілкування, один з факторів їх розвитку, що виконує наступні функції: інтеграційну, інформаційну, регуляційну, соціального успадкування і гедоністичну. Варто підкреслити, що однією з основних функцій

соціальної пам'яті є забезпечення наслідування соціальною людиною, наступним поколінням людей, певної сукупності культурно-інформаційних засобів, що були створені попередніми поколіннями. Ця сукупність одержала назву «соціальний спадок» і включає не тільки високі досягнення культури, соціальні цінності людства, але й соціальний досвід, закарбований в соціальній пам'яті людей. Теорія інформації розглядає соціальний спадок як сукупність соціальної інформації, якою володіли попередні покоління.

Постійно функціонуючи в межах соціального коду, вона здатна в процесі комунікації транслювати знання, символи, цінності, відтворювати зв'язок поколінь і часів. Таким чином соціальна пам'ять може розглядатися як спільна властивість соціуму постійно переходити від рівня абсолютної реальності (минулого) до рівня абсолютної нереальності (майбутнього). Це відбувається через постійне звернення до текстів художньої літератури і приводить до постійного розширення соціальної пам'яті та ноосфери.

Соціальна пам'ять виступає обов'язковою умовою існування суспільства і базується на кумуляції, збереженні і трансляції соціально-значущої інформації. Вона формується рівень за рівнем в мові, культурі, звичаях і проявляється, зокрема, в уявленнях про матеріальні та духовні цінності. Цей соціально-психологічний феномен є одним із найскладніших в системі духовного надбання людства.

Але, коли текст потрапляє до іншої аудиторії, особливості якої залежать від зміни обсягу спільної соціальної пам'яті, текст потребує за таких умов розширення її обсягу. Адресату тексту необхідно згадати не тільки те, що перебувало в межах його особистісного, індивідуального досвіду, але й те, що входить до складу семіотичного поля соціальної пам'яті культури, до якої він належить. В текстах літературних творів, орієнтованих на спільне семіотичне поле, відбувається своєрідний розрив всередині комунікативних зв'язків. Соціальна пам'ять переходить з реального буття в буття ідеальне, в якому формуються цінності, норми, які задають наступним поколінням нову ціннісно-сміслову парадигму.

Текст твору художньої літератури об'єднує воля автора, що виступає як завершене відтворення світогляду письменника. Читач змушений зосереджено зануритися в світ твору, щоб дізнатися, що відбудеться. Високохудожній, класичний текст літератури залишається в пам'яті у вигляді замкненого, нового світу, який перетворюється на частину не тільки читацького, але й життєвого досвіду людини. Завдяки творам літератури кожне нове покоління наслідує форми духовного життя, отримує широкий інформаційний спадок. З давнини виокремлювалась особлива група документів, зокрема хроніки, історичні твори, мемуари, щоденники, які цілеспрямовано створювалися не тільки задля передачі інформації, але й з метою відновлення й реконструкції в суспільній свідомості образів минулого. Саме в цих творах відбувається найбільш повна символічна реконструкція – відтворення минулого в сьогоденні.

Завдяки індивідуальній пам'яті людина виходить за межі своєї спадковості і засвоює соціальний досвід, який втілено в культурному надбанні суспільства. Так генетична й функціональна особливість мемуарів проявляється в невидимій присутності в них «історичного моменту», у відчутті причетності автора мікро- й макроподіям історичного та приватного часу, в усвідомленні цінності особистого досвіду, який він зберіг, завдяки його духовній праці, сліди «пасіонарності» повсякденності, що йде від нас. Інформаційний потенціал мемуарів крім особистості їх автора, залежить від таких обставин, як адресне призначення і спосіб фіксації смислів культури в часі.

Як зазначалось, текст художньої літератури як спільний спосіб буття соціальної пам'яті демонструє два її види – пам'ять соціуму і пам'ять окремої особистості, які мають спільне знакове поле і одночасно велику кількість варіантів його індивідуалізації на особистісному рівні.

Цінність твору художньої літератури формується в комунікативно-мовній площині і передається тільки іконічними і символічними знаками, які перебувають в комунікативній взаємодії автора та реципієнта. Існує культурний код прочитання знаків; вони співвідносяться з художнім змістом, виступають специфічним комунікаційним засобом і створені з

метою передачі інформації від людини до людини. Твір літератури виступає як мета-знак, як невідимий елемент художньої культури, що фокусує в собі культурну інформацію, накопичену у віках. Він завжди реагує на усі зміни в духовному, соціально-психологічному кліматі епохи в єдності з емоційно-чуттєвою, побутовою, інтелектуальною, філософською сферами. Твори художньої літератури закарбовують «практичні» і «теоретичні» форми соціальної пам'яті, свідоме і підсвідоме, міфологічні й наукові уявлення про людину певної епохи.

У художній літературі поєднуються особистісний досвід письменника і ціннісний досвід читачів, що сприяє надбанню соціокультурного і творчого досвіду. Цей процес виступає своєрідним засобом розширення індивідуального досвіду і залучає особистість до пізнання своєрідного світу художніх образів, ціннісних смислів життя і самопізнання. Цінності, які відтворені в культурі, забезпечують імперативну єдність усієї структури моральної свідомості людини, виступають базовими принципами і сукупними нормами життєдіяльності, відносин, оцінок. Реалізація особистістю своїх інтересів, потреб також завжди обумовлена ціннісними орієнтирами, які стимулюють дії особистості по відношенню до мети, забезпечують становлення моральної позиції, формують її спрямованість і послідовність.

Саме література дає можливість розглядати час як інтегровану цілісність, в якій відтворюється одночасно історичне, особистісне, минуле, сьогодення і майбутнє. Саме часові категорії література відтворює більше ніж просторові.

Ми можемо встановити, що соціальна пам'ять є системним утворенням і включає в себе різні інформаційні структури не тільки сьогодення, але й минулого й майбутнього. Соціальна пам'ять, – це інформаційний процес, що виступає як єдність взаємодії суб'єкта та об'єкта інформації.

Таким чином, саме твори художньої літератури виступають головним фактором впливу на соціальну пам'ять. В свою чергу, соціальна пам'ять з соціально-комунікаційних позицій, – це літературно-культурний

досвід поколінь, мова літератури, художній світогляд. Літературний текст – це пам'ять, оскільки він виступає генератором нових смислів і осередком соціальної пам'яті. Текст здатен зберігати пам'ять про свої попередні контексти. Без цього знання було б неможливо дізнатися про пам'ятки культури та літератури попередніх епох. Минуле представлялося б нам своєрідною мозаїкою окремих уривків з текстів. Зміст пам'яті соціуму утворюють соціальні смисли, але особливістю соціальної пам'яті є те, що сучасники часто не в змозі оцінити досягнення культури, та уявити майбутню долю пам'яті культури, створеної сучасниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурдые П. Поле литературы. *Новое литературное обозрение*. 2000. № 45. С. 22–87.
2. Габермас Ю. Модерн – незавершенный проект. *Вопросы философии*. 1992. № 4. С. 39–50.

*Бурковська О. Й.
(м. Краматорськ)*

ОГЛЯД НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ У СИСТЕМІ ОДНОСКЛАДНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Термін *односкладні речення* вперше було введено в науковий вжиток О. О. Шахматовим, який обґрунтував сутність цих синтаксичних одиниць як окремого типу простих речень. Він розмежував неповні й односкладні речення. О. О. Шахматов зазначав, що в односкладних реченнях чітко не виражені ні підмет, ні присудок – вони позбавлені конкретного членування на дві групи членів речення. Тому видається правильним говорити тільки про головний член односкладного речення [5, с. 520]. Шахматовське синтаксичне вчення про речення, зокрема вчення про односкладне речення, спричинило значний вплив на розвиток синтаксичної науки.

Від нечленованих речень (слів-речень *Так. Ні.*) односкладні відрізняються членимістю та можливістю поширюватись другорядними членами, тобто односкладні речення, як і двоскладні, можуть бути непоширеними і поширеними. Порівняємо: *Читаю. Сплю.* та *Читаю мало, багато сплю.*

Розмежування типів односкладних речень переважно базувалось на частиномовному вираженні головного члена речення, через що диференціювання здійснювалось на дієслівні та номінативні односкладні речення. А з-поміж дієслівних розрізнялися означено- (під впливом О. О. Шахматова), неозначено-, узагальнено-особові та безособові односкладні речення, потім ряд розширився шляхом виділення інфінітивних (виділені О. М. Пешковським) односкладних речень. До номінативних додалися ще й генітивні (обґрунтував необхідність їх вирізнення О. О. Шахматов). Наведеній класифікації передувало розмежування безпідметових речень, речень із відносною безпідметовістю (неозначено-особові й узагальнено-особові) і безприсудкових речень (називні) [12, с. 203, 214, 234].

Неозначено-особові речення – це односкладні безпідметові речення, підмет яких виражений дієсловом у формі 3-ї особи множини теперішнього або майбутнього часу, а також у формі минулого часу, причому діяча не названо, хоча й мається на увазі як невизначена особа, наприклад: *Слухали його уважно.* Підкреслення особи діяча чи носія стану у формі дієслова-предиката наближає такі конструкції до двоскладних, а неокресленість діяча щодо його семантичного наповнення спрямовує ці речення до односкладних [5, с. 524]. Термін *неозначено-особові речення* за такими структурами закріпився завдяки О. О. Шахматову, хоча його вживав уже О. О. Потебня. Більш того, структури з подібною синтаксичною семантикою лінгвісти виділяють і в інших слов'янських мовах [15, с. 268].

Функціонально-семантичною специфікою неозначено-особових односкладних речень є показ факту дії без конкретного уточнення її суб'єкта. Але в дослідників зазначених конструкцій немає єдиного погляду

на причини вилучення суб'єкта. О. О. Шахматов наголошував, що суб'єкт у зазначених реченнях непотрібен [17, с. 129], Д. М. Овсянико-Куликовський вказував на відсутність конкретного діяча [5 с. 146], В. В. Бабайцева та О. Г. Руднев схилилися до думки про невідомість або, навпаки, відомість суб'єкта, що не бажає бути названим [1, с. 354; 10, с. 61], О. О. Стародумова намагалася встановити суб'єкт із ситуації мовлення [14, с. 73], а В. Д. Горяний ототожнював його із самим мовцем, «який не вважає за потрібне на цьому наголошувати» [3, с. 24].

У носія мови не завжди, однак, виникає потреба вказати на певний суб'єкт. У деяких випадках для мовця важливо зосередити увагу лише на дії [3, с. 53]. І саме семантична сутність неозначено-особових речень полягає у висуванні на перший план самого факту дії, непотрібності позначення конкретного суб'єкта. Непотрібність конкретного позначення особи призводить до того, що семантично невизначеним суб'єктом може бути як одна особа, так і група осіб, і, нарешті, усі особи, яким може бути притаманна зазначена дія [7, с. 29]. У таких реченнях дійова особа є незрозумілою і, як зауважує О. М. Пешковський, «ця неясність є дуже важливою» [8, с. 371].

О. О. Шахматов акцентує увагу на переносному значенні форм 3-ї особи множини, на здатності цієї форми замінювати 1-у особу однини, внаслідок чого висувається неозначено-особовий зворот замість означено-особового, і наводить приклади типу *Не хочу я, кажуть тобі! – заперечила Настуся (Писемський); Йому про справу кажуть, а він чорт знає, що меле (Сухово-Кобилін)* [17, с. 81].

Із цього приводу В. В. Виноградов зауважує: «Якщо речення з присудком у формі 3-ї особи множини односкладне, тобто підмет відсутній, то дієслівна форма абсолютно не конкретизує суб'єкт: її особове закінчення не містить вказівки на семантично певного діяча – мовця або слухача. Саме тому форму 3-ї особи називають «неособовою формою» на відміну від форм перших двох осіб – визначених осіб мовлення» [2, с. 455–456].

На думку О. С. Скоблікової, неозначено-особові речення, на відміну від означено-особових, являють собою абсолютно самостійний структурно-семантичний різновид речень. Односкладність притаманна їм органічно й пов'язана з основною особливістю їхньої граматичної семантики: саме тому що дія позначається в них безвідносно до конкретного її виконавця, вони дозволяють зосередити всю увагу на характері позначувальної дії, повністю відволікаючись від питання про дійових осіб. У цьому відношенні неозначено-особові речення різко відрізняються навіть від тих двоскладних, які містять лексично неозначені позначення дійових осіб, наприклад: *В залі сміялись – Несколько человек в зале сміялись – Кое-кто в зале сміяся – Люди в зале сміялись* [13, с. 106–107].

Вчені по-різному кваліфікують подібні речення: одні вважають їх двоскладними неповними [18, с. 91], інші – перехідними між двоскладними та односкладними [9, с. 8], треті відносять до односкладних [11, с. 4; 20, с. 98]. При цьому в підручниках під редакцією Є. М. Галкіної–Федорук такі односкладні конструкції кваліфікуються як означено-особові речення; Т. Г. Почтенною – як перехідний тип між означено-особовими й неозначено-особовими; О. А. Юдін і В. В. Бабайцева частину таких конструкцій включають до числа неозначено-особових речень; С. В. Сятковський, О. К. Федорів повністю відносять їх до неозначено-особових.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабайцева В. В. Односоставные предложения в современном русском языке. Москва: Просвещение, 1968. 160 с.
2. Виноградов В. В. Русский язык. Москва–Ленинград, 1947. 718 с.
3. Горяний В. Д. Синтаксис односкладних речень. Київ: Рад. шк, 1984. 128 с.
4. Гофман О. В. Односоставные предложения в русском, английском и немецком языках в сопоставительном аспекте: дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук. Уфа, 2006. 171 с.

5. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ТОВ «ВКФ» «БАО», 2011. 992 с.

6. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка. Санкт-Петербург: Изд-во И. Л. Овсяннико-Куликовской, 1912. 322 с.

7. Осипова Э. Н. Русский синтаксис: односоставность предложения: монография. Поморский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Архангельск: Поморский университет, 2009. 150 с.

8. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. 7-е изд. Москва: Учпедгиз, 1956. 511 с.

9. Почтенная Т. Г. Определенно-личные и неопределенно-личные в современном русском языке: автореферат диссерт. ... кандидата филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык». Москва: МГУ, 1954. 18 с.

10. Руднев А. Г. Синтаксис современного русского языка. Москва, 1964. 320 с.

11. Ружичка Р. «Предложение и глагол». *Otažky slovanske syntaxe*. Praha, 1962. S. 140–156.

12. Синявський О. Норми української літературної мови. Харків: Рад. шк., 1931. 306 с.

13. Скобликова Е. С. Современный русский язык: Синтаксис простого предложения. Москва: Просвещение, 1979. 236 с.

14. Стародумова О. А. Синтаксис современного русского языка. Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 2005. 142 с.

15. Сятковский С. И. Неопределенно-личные предложения в современных славянских языках. *Славянская филология*. Вып. 5. МГУ, 1963. С. 267–297.

16. Федоров А. К. Беседы по синтаксису русского языка. Простое предложение. Москва, 1965. 191 с.

17. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. Ленинград: Учпедгиз, 1941. 624 с.

18. Юдин А. А. Неопределенно-личные и обобщенно-личные предложения в современном русском языке. *Уч. записки МГПИ им. В. И. Ленина*. Т. 75. Вып. 4. Москва, 1954. С. 8–34.

Глущенко В. А.
(г. Славянск)

ВЛАДИМИР ЛЕВИТСКИЙ: НАПРЯЖЕНИЕ ДУХОВНЫХ СИЛ

Без убеждений не может быть стиля
В. В. Левитский [4, с. 180].

Для Владимира Васильевича Левитского (1935–2020), ученого-русиста 60-х гг. XX в. – начала XXI в., было характерно многообразие научных интересов. Известный специалист в области лингвостатистики, Владимир Васильевич плодотворно занимался и лексической семантикой, акцентологией, диалектологией русского языка, социолингвистикой, лингводидактикой, харбинистикой (В. В. Левитскому принадлежит и самый термин), синологией, религиоведением, разрабатывал проблемы дневниковедения.

Значительным вкладом В. В. Левитского в лингвостатистику стало издание «Частотного словаря языка учебных пособий медицинского института» [14]. Наиболее полно лингвостатистический аспект исследования научного стиля отразился в кандидатской диссертации В. В. Левитского «Лингвостатистическое описание лексики научной речи (на материале учебников мединститута)» [8]. Итогом исследований этого рода стал словарь сочетаемости «Иероглифы» [5].

Важно отметить новаторский характер трудов В. В. Левитского по лингвостатистике и весомый вклад ученого в методологию и методику лингвостатистических исследований.

О связи слов и духовной жизни человека, слов и действительности, о парадигматических и синтагматических связях слов В. В. Левитский писал в книгах «Контекстология слова: Мистический дух Logos» [5] и «Филология "жизни"» [13] (ряд трудов ученый издал под псевдонимом *И. К. Стивел*, представляющим собой палиндром фамилии *Левитский*).

Необычная судьба исследователя (Владимир родился в русском Харбине в семье японского инженера и русской дворянки; в детстве ребенок говорил на трех языках: русском, китайском и японском) в значительной мере обусловила широту его научных интересов и, в частности, «вывела» Владимира Васильевича на харбинскую тему. Городу Харбину ученый посвятил работу «Пристань на Сунгари» (1998) [11]; позднее (2002) была издана книга «Воскресение имени» [4], посвященная репрессированным в годы сталинщины репатриантам из Харбина и других городов Китая; продолжением этого труда стала хрестоматия «Опричина, царевы слуги и холопы: (Бесчинства бесов: самодержавие нечисти и злодейств)» [9]. К столетию Китайско-Восточной железной дороги ученый издал книгу «История в мифах и воспоминаниях: Вокруг КВЖД» (2003, 2-е изд. 2019) [6]. К харбинистике относятся и приложения к книге «Восемьдесят плюс: дневник с приложениями» [3].

В книге «Воскресение имени» В. В. Левитский писал: «Разбираться в случившемся полезно. Научишься меньше ошибаться теперь и в будущем. Копаться в прошлом, размышлять над происходившим, вникая в суть событий, интересов и противоречий, мотивов и средств, поступков и действий, приходилось каждому, кто хочет понять время. Хотя известно дивное утверждение, якобы история учит, что ничему не учит» [4, с. 4].

Труды по харбинистике являются и ценным вкладом в синологию. Из других исследований синологической направленности можно назвать книгу «Триптих: искус орды» (2015), состоящую из трёх «скрижалей»: 1) «А. С. Пушкин: несудьба», 2) «Отец Иакинф (Бачурин Н. Я.)», 3) «Православная миссия в Пекине» [12].

В. В. Левитский вел дневники (часть из них издана), составил хрестоматию «Дневники духоборов» (2019), в которой собраны фрагменты

дневников Л. Н. Толстого, И. А. Бунина и других писателей и мыслителей. Перу В. В. Левитского принадлежит и ряд статей по проблемам дневниковедения.

Преподавательская деятельность Левитского-русиста была связана с Харьковским государственным университетом им. А. М. Горького (ныне Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина). В 1957 г. бывший харбинец становится студентом-филологом, увлеченно погружается в тайны языка и литературы, ведет активную общественную жизнь.

Будучи студентом пятого курса (1961), Владимир Левитский начинает преподавать русский язык на подготовительном факультете для иностранцев. Здесь он продолжает работать в течение шести лет.

В 1968 г. Владимира Васильевича пригласили на кафедру русского языка. В. В. Левитский читал курсы современного русского литературного языка и русской диалектологии, спецкурс «Речевая практика и среда в лингвистическом освещении и в аспекте социализации личности», вел спецсеминары «Лексический аспект русского языка как иностранного», «Стилистические аспекты лексической сочетаемости», «Харьковское городское просторечие». В продолжение многих лет Владимир Васильевич руководил диалектологической практикой студентов-филологов.

Автору этих строк довелось быть студентом В. В. Левитского (курсы русской диалектологии).

В 2001–2002 годах Владимир Васильевич преподавал русский язык в Краматорском экономико-гуманитарном институте (Донецкая область), в 2002–2003 годах – в Харьковском фармацевтическом университете.

Как преподаватель В. В. Левитский полностью отдавался работе; на его лекциях, в спецкурсах и спецсеминарах подавался авторский материал, выверенный, многократно апробированный. Владимира Васильевича любили и коллеги-преподаватели, и студенты.

Жизнь В. В. Левитского была творчеством в самом высоком смысле этого слова. Владимир Васильевич рассматривал творчество как «напряжение духовных сил, отнюдь не всем одинаково доступное», как

«горение (и сторание), интенсивную работу на износ», как «путь, полет и незаурядность», как «богом данный огонек в душе, искорку, из которой может разгореться пламя и пожар» [10, с. 39].

Это пламя постоянно горело в душе Владимира Васильевича. Он покинул этот мир 6 апреля 2020 г. на 86-м году жизни, оставив после себя богатое творческое наследие (как представляется, оцененное пока не в полной мере) и благодарных учеников.

ЛИТЕРАТУРА

1. Владимир Васильевич Левитский – филолог, синолог, харбинист, дневниковед: (К 85-летию со дня рождения) / ЦНБ ХНУ имени В. Н. Каразина; науч. ред. В. Г. Мелихов; сост. С. Б. Глибицкая. Харьков, 2020. 16 с.

2. Глибицкая С. Б. Харбинец в Харькове (памяти филолога и китаевода В. В. Левитского). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». 2020. Вип. 85. С. 104–108.

3. [Левитский В. В.] Восемьдесят плюс: дневник с приложениями / И. К. Стивел. Харьков, 2016. 542 с. Прил.: 1. Славный харбинец из Харькова [Т. П. Гордеев]; 2. Страдалец из Владивостока [П. К. Портнягин]; 3. Шатура, год 1996: [Встреча харбинцев]; Olga Yokoyma (Жернакова); 5. Письма [бывшим землякам] в Сидней.

4. Левитский В. В. Воскресение имени: ист.-филол. обозрение. Харьков: Эксклюзив, 2002. 204 с.

5. [Левитский В. В.] Иероглифы: Связка смыслов. Контексты: [словарь сочетаемости русского языка: в 2 ч.] / И. К. Стивел. Харьков: ПАРК, 2019–2020. [Ч.] 1. 520 с. [Ч.] 2. 400 с.

6. Левитский В. В. История в мифах и воспоминаниях: Вокруг КВЖД: ист.-филол. обозрение. [Ч.] 2. [Краматорск], 2003. 352 с.

7. [Левитский В. В.] Контекстология слова: Мистический дух Logos / И. К. Стивел. Харьков: ПАРК, 2012. 536 с.

8. Левитский В. В. Лингвостатистическое описание лексики научной речи (на материале учебников мединститута): автореф. дис. ... канд. филол. наук / ХГУ. – Харьков, 1971. 22 с.

9. [Левитский В. В.] Опричнина, царевы слуги и холопы: (Бесчинства бесов: самодержавие нечисти и злодейств): хрестоматия записок, дневников и списков бывших политэзков / тексты отобрал И. К. Стивел. Харьков, 2014. 384 с.

10. [Левитский В. В.] Осколки памяти: 74: [дневник] / И. К. Стивел. Харьков: ПАРК, 2016. 514 с.

11. Левитский В. В. Пристань на Сунгари. *Ист.-филол. сб. (арх. материалы и заметки)*. Харьков, 1998. [Ч.]. 1. (Иностраня): Мосты и смыслы, искания и сомнения. 172 с.; [Ч.] 2. (Сновидения): Счастье, Дом, Любовь, Судьба, Вера. 215 с.

12. [Левитский В. В.] Триптих: искус орды: А. С. Пушкин: несудьба; Отец Иакинф (Бичурин Н. Я.); Православная миссия в Пекине / И. К. Стивел. Харьков: ПАРК, 2015. 550 с.

13. [Левитский В. В.] Филология «жизни» / И. К. Стивел. Харьков: ПАРК, 2017. 556 с.

14. [Левитский В. В.] Частотный словарь языка учебных пособий медицинского института: (Первый семестр) / [сост. В. В. Левитский]. М.: Изд. Моск. ун-та, 1966. 184 с.

15. Левитський Володимир Васильович. *Бібліографічний словник учених Харківського університету* / авт.-уклад.: С. Б. Глибицька, О. С. Журавльова, С. Р. Марченко, Ю. Ю. Полякова; наук. ред. проф. Т. С. Матвеева; ред. А. О. Давидова, О. С. Журавльова; бібліогр. ред. С. Б. Глибицька, Ю. Ю. Полякова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. Т. 3. Філологи. ХХ – початок ХХІ століття. Вип. 1. Філологічний факультет. Кафедра українознавства філософського факультету: Філологи. Історики (дод. до т. 2: Історики). Ч. 3. С. 585–591.

Голуб О. М., Роман В. В.

(м. Слов'янськ)

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ-ПЕРЕКЛАДАЧ: ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджуючи історію вітчизняного перекладу, А. Г. Гудманян зазначає, що «саме барочний переклад релігійних, а згодом і світських текстів зазнав особливого розвитку в Україні» [1, с. 31]. Центрами перекладацької діяльності були Острозька академія та Києво-Могилянська академія. Перекладалися художні твори з грецької, латини, польської та інших мов. Уже в ті часи проголошувалася вимога відтворювати оригінали у єдності змісту та форми [1, с. 32]. Аналіз перекладів, здійснених І. Котляревським та П. Гулаком-Артемовським, надає підстави висновувати, що «романтизм, спрямований на відкриття через переклад самотності іншомовних культур для утвердження культури власного народу, загалом посилив тенденції до вільної інтерпретації тогочасного перекладного тексту» [1, с. 33]. Перекладознавці зазначають, що сформулювавши свій принцип: «Перекладач у прозі раб, а в поезії – суперник», В. А. Жуковський допускав певну вільність при смисловому відтворенні оригіналу, хоча у кращих своїх перекладах він поєднав високу поетичність з великою близькістю до оригіналу [там само]. З таким принципом не погоджувався М. Рильський, який писав: «Переклад – це акт величезної дружби між письменником і перекладачем... не слід протиставляти перекладача в прозі перекладачеві в віршах» [5, с. 54]. В українському перекладі XVIII–XIX ст.ст. вчені спостерігають потужну тенденцію до одомашнення (І. П. Котляревський, П. Гулак-Артемовський, Є. Гребінка, М. Старицький, Ю. Федькович та ін.) [1, с. 34]. Збагачував українську культуру перекладами з інших мов Т. Г. Шевченко.

Першим професійним перекладачем України перекладознавці називають П. Куліша, якому «вдалося сформувати унікальну перекладацьку мову, де для передачі внутрішньої драматичності оригіналу

органічно поєднувалися вигранений перекладачем високий і розмовний стилі» [1, с. 36]. На другу половину XIX ст. припадає творчість таких майстрів слова, як: Т. Шевченко, І. Франко, Л. Українка та ін. Саме І. Франка вважають засновником українського перекладознавства [1, с. 37]. Протягом радянських часів до перекладу взялися талановиті українські поети й письменники – М. Зеров, М. Драй-Хмара, П. Пилипович, М. Рильський та ін. [1, с. 40].

Як бачимо з короткого огляду розвитку українського перекладознавства, слова О. В. Ребрія про те, що «практика випереджає теорію, адже міцні емпіричні підвалини перекладу були закладені, починаючи з другої половини XIX ст., видатними особистостями українського культурно-літературного ареопагу» [4, с. 12], стосуються не лише перекладу дитячої літератури, а художнього перекладу взагалі.

Серед перекладів, виконаних українськими митцями, спостерігаємо значну кількість переспівів. Як зазначав В. Коптілов, «переспів є повноцінним літературним жанром» [2, с. 59]. Перекладознавець застерігав: «Важливо лише не змішувати переспів із перекладами, щоб не вводити в оману читача» [там само]. На думку В. Коптілова, до переспіву звертаються тоді, коли високо оцінюючи оригінальний твір, перекладачі у чомусь не погоджуються з його автором. В одних переспівах запозичено з оригіналу лише тему та загальну ідею, а образний лад створено перекладачем, в інших – твір зазнає радикальної переорієнтації, у ньому збережено лише окремі образи [там само].

І. В. Корунець найвидатнішим з-поміж неокласиків вважав Максима Рильського, який чудово переклав твори А. Міцкевича та Ю. Словацького, великих французьких поетів. Його переклад поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш» вважається одним з найкращих іншомовних перекладів, за який разом з іншими перекладами польських поетів українською мовою М. Рильському було надано польським урядом звання почесного громадянина країни. Поряд з цим М. Рильський майстерно переклав українською мовою «Євгенія Онегіна» О. Пушкіна та написав низку статей з теорії та практики поетичного перекладу [3, с. 28].

В. Коптілов називає блискучими зроблені М. Рильським переклади новел Мопассана і Джека Лондона, повістей Гоголя, драматургії французького класицизму, трагедій Шекспіра, сотень ліричних творів російських, білоруських, польських, французьких, німецьких авторів [2, с. 24]. Дослідник зазначає, що «Рильський-перекладач віртуозно володів мистецтвом перевтілення, він завжди вмів знайти засоби для найповнішого вияву ідейно-образної своєрідності оригіналу. Для Рильського характерне неодноразове повернення до вже перекладеного тексту з метою знайти нові словесні фарби й досягти ще вищого рівня вірності першотворові» [там само].

Звернімося до перекладознавчих поглядів М. Рильського. Характеризуючи переклад в Україні, митець писав, що найголовнішими ознаками тогочасного перекладацького стилю були «точність у віддаванні змісту і форми оригіналу, ствердження єдності форми та змісту і разом з тим примату змісту над формою» [5, с. 26]. Співзвучні сучасним ідеям про психотипову сумісність автора і перекладача знаходимо у М. Рильського: «..бажано, навіть потрібно, щоб між автором оригіналу і перекладачем була внутрішня спорідненість, щоб перекладач не був ремісником, який перекладає все, що йому замовлять перекласти, щоб тут доконче був момент творчого вибору». Таким чином, психолінгвістичні ідеї в українському перекладознавстві привертали до себе увагу митців на ранніх етапах розвитку галузі.

М. Рильський вивчав переклади багатьох творів як спорідненими, так і неспорідненими мовами і звернув увагу на такі труднощі художнього перекладу:

1. Приналежність іменників до різного граматичного роду.
2. Існування міжмовних омонімів.
3. Необхідність віднайти баланс між форенізацією і доместикацією.
4. Екстралінгвістичні розбіжності (несхожість зображуваного в оригіналі життя з життям народу, на мову якого робиться переклад).
5. Використання іноземних текстів в оригіналі [5, с. 63].

Актуальним залишається заклик М. Рильського до урахування особливостей мови перекладу: «Ніхто не заперечуватиме потреби зберігати в перекладі стильові особливості оригіналу, але робити це треба, завжди пам'ятаючи про закони мови, на яку перекладаєш. Інколи бувають прикрі відхилення від стилю, спрощення, непотрібне багатослів'я» [5, с. 69].

Таким чином, до заслуг М. Рильського – перекладача – відносять не лише майстерно здійснені переклади художніх творів, але й наукове осмислення теоретичних і практичних проблем перекладознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гудманян А. Г. Вступ до перекладознавства. Вінниця: Нова Книга, 2017. 296 с.
2. Коптілов В. Теорія і практика перекладу. Київ: Юніверс, 2003. 280 с.
3. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. Вінниця: Нова книга, 2008. 512 с.
4. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 496 с.
5. Рильський М. Мистецтво перекладу. Київ: Радянський письменник, 1975. 344 с.

*Kapnina H. I.
(Slowjansjk)*

GLOBALES LESEVERSTEHEN IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT

Die enormen Umfänge der Informationen, die unaufhörlich wachsen und die der Mensch jeden Tag bearbeiten muss, werden zum großen Teil in schriftlicher Form präsentiert. Nicht jede Mitteilung muss aber detailliert verstanden werden. Etwas können wir überfliegen, ohne die Zeit dabei zu verlieren, sich auf die Einzelheiten zu konzentrieren.

In der modernen Lesedidaktik unterscheidet man diverse Leseformen, unter denen die Fähigkeit des Lesers verstanden wird, sich entsprechend dem Text und seinem Anforderungsniveau, der Situation und der Aufgabenstellung in seinem Leseverhalten anzupassen [1, S. 198]. Zu nennen sind:

totales Lesen (während dessen der Leser eingehende Informationen verstehen muss),

selektives Lesen (welches dann von Bedeutung ist, wenn man nach den konkreten Daten sucht),

kursorisches Lesen (man versucht, die relevantesten Aussagen zu erfassen, indem der ganze Text nicht gründlich bearbeitet wird),

orientierendes Lesen (das Lesen des Textes mit dem Ziel, zu verstehen, ob er die nötige Information enthält) und

überfliegendes Lesen (bei dem man eher nur über die Inhalte des Geschriebenen erfahren kann).

Eine passende Leseform ist deswegen wichtig zu wählen, damit die Lehrkraft vor dem Lesen im Unterricht die Art des Lesens den Zielen des Lesers anpassen könnte. Zum Beispiel, wenn sich der Leser als Ziel setzt, das ganze Buch möglichst schnell zu analysieren, ohne kleine Details seines Inhalts präzise wahrzunehmen, muss er die kursorische Technik wählen. Dabei schafft sich der Lesende den Überblick über den Titel, das Inhaltsverzeichnis, den Aufbau des Textes, die Anzahl der Kapitel, das Vor- bzw. Nachwort. Dann kommt, wenn es nötig ist, die Etappe der intensiveren Analyse des Gelesenen, ohne aber jede Wortverbindung in Acht zu nehmen.

Die genannte Technik führt zu dem globalen Verstehen des Textes, wo es nicht wichtig ist, jedes Wort zu besinnen und wo die Einzelheiten nicht von Interesse sind.

Wenn es um globales Leseverstehen geht, muss der Leser vor dem Anfang der Arbeit an dem Text (oft nach der Initiative der Lehrkraft, manchmal aber selbst) alle Vorkenntnisse aktivieren, während des Lesens sich auf alle Signale (Fettdruck, Kursiv, Unterstreichungen) fokussieren und nach dem Lesen imstande sein, die nächsten Fragen zu beantworten:

- Worum geht es im Text?

- Was ist der Kerngedanke des Gelesenen?
- Wo und wann passiert die Handlung?
- Ob die angebotene Überschrift am besten passt?
- Was könnte uns der Autor damit sagen?
- Welche Schlüsselwörter zum Text halte ich für relevant?

Wenn es die Rede um das fremdsprachige Lesen ist, was als ein Prozess verstanden wird, der seine eigene Dynamik hat und von spezifischen Variablen bestimmt ist, wie das Verhältnis von Mutter- und Fremdsprache, das Schriftsystem, das Lernniveau, Alter und die in der Muttersprache entwickelte Lesefähigkeit [2, S. 288], muss man auch hinzufügen, dass es zu den Aufgaben der Lehrkraft gehört, einen kompetenten Fremdsprachenleser auszubilden, was aber ohne genaue Vorstellung von den Varianten des Leseverstehens oder von den genauen Wegen, den Text zu erschließen, schwer vorstellbar ist.

Selbst das Wichtige vom Unwichtigen zu unterscheiden muss man beim globalen Lesen noch können, was nicht allen Fremdsprachenlernern perfekt gelingt. Das heißt, auch bei dem globalen, nicht präzisen Lesen muss der Lehrer sicher sein, dass die Lerner in der Lage sind, die angebotenen Aufgaben zu lösen.

Die Schlussfolgerungen ziehend kann gesagt werden, dass es bei dem globalen Lesen die Rede von dem globalen Erfassen des gesamten Textinhalts ist, also wenn man das Gelesene im Großen und Ganzen verstehen kann, indem die zentralen expliziten Textinformationen von dem Leser erkannt und identifiziert werden.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Das Leseverstehen. Fachlexikon Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. 2010, Tübingen Narr Francke Attempto Verlag GmbH&Co KG. 368 S
2. Handbuch Fremdsprachenunterricht. 5., gegenüber der vierten unveränderte Aufl. Tübingen: A. Francke, 2007, 655 S.

Korotiaieva I. B.
(Sloviansk)

METHOD OF TOTAL PHYSICAL RESPONSE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Modern methodology offers a great amount and diversity of methods and approaches to teaching foreign languages. English language teachers must take into consideration a lot of significant factors while deciding in favor of this or that method: its leading principles, advantages and limitations, teaching goals and objectives, specific audience, students' age, their needs and interests. Among current methods Total Physical Response (TPR) occupies a prominent position. The basis of this method is considered to be Comprehension Approach. It is called so because of the importance it gives to listening comprehension. The originator of TPR, James Asher, worked from the premise that adult second language learning could have similar developmental patterns to that of child language acquisition. If children learn much of their language from speech directed at them in the form of commands to perform actions, then adults will learn best in that way too. Accordingly, TPR asks students to respond physically to the language they hear. Language processing is thus matched with physical action [2, p. 90].

James Asher's research gave rise to the hypothesis that language learning starts first with understanding and ends with production. This is exactly how a child acquires his (her) native language [1].

There are several methods being practiced today in the ESL classroom that have Comprehension Approach in common: Krashen and Terrel's Natural Approach [3], Winitz and Reed's self-instruction program [7], Lexical Approach by Michael Lewis [5]. All these methods create a low affective filter – a condition for acquisition when the classroom atmosphere is one in which anxiety is reduced and students' self-confidence is boosted.

In his research James Asher reasoned that the fastest, least stressful way to achieve understanding of any target language is to follow directions uttered by the instructor (English language teacher) without native language translation [1].

American scholars Diane Larsen-Freeman and Marti Anderson [4, p. 142–143] have conducted a profound observation of the Total Physical Response Method being used in the ESL classroom and made an attempt to formulate the main principles upon which the teacher's behavior is based:

Observations	Principles
1 The teacher gives a command in the target language and performs the action with the students.	Meaning in the target language can often be conveyed through actions. Memory is activated through learner response. Beginning language instruction should address the right hemisphere of the brain, the part which controls nonverbal behavior. The target language should be presented in chunks, not just word by word.
2 The students say nothing.	The students' understanding of the target language should be developed before speaking.
3 The teacher gives the commands quite quickly.	Students can initially learn one part of the language rapidly by moving their bodies.
4 The teacher sits down and issues commands to the volunteers.	The imperative is a powerful linguistic device through which the teacher can direct student behavior.
5 The teacher directs students other than the volunteers.	Students can learn through observing actions as well as by performing the actions themselves.
6 The teacher introduces new commands after she is satisfied that the first six have been mastered.	It is very important that students feel successful. Feelings of success and low anxiety facilitate learning.
7 The teacher changes the	Students should not be made to memorize fixed

order of the commands.	routines.
8 When the students make an error, the teacher repeats the command while acting it out.	Correction should be carried out in an unobtrusive manner.
9 The teacher gives the students commands they have not heard before.	Students must develop flexibility in understanding novel combinations of target language chunks. They need to understand more than the exact sentences used in training. Novelty is also motivating.
10 The teacher says, 'Jump to the desk.' Everyone laughs.	Language learning is more effective when it is fun.
11 The teacher writes the new commands on the board.	Spoken language should be emphasized over written language.
12 A few weeks later, a student who has not spoken before gives commands.	Students will begin to speak when they are ready.
13 A student says, 'Shake *hand with your neighbor.'	Students are expected to make errors when they first begin speaking. Teachers should be tolerant of them. Work on the fine details of the language should be postponed until students have become somewhat proficient.

English language teachers who use TPR believe in the importance of having their students enjoy their experience of learning to communicate in another language. The way to do this, as James Asher believes, is to base foreign language learning upon the way children learn their native language [1].

The teacher is the director of all student behavior. The students are imitators of her (his) non-verbal model, at least at the initial stage.

The general characteristics of the teaching/learning process are the following:

1. The first phase of a lesson is one of modelling. The teacher issues commands to a few students, then performs the actions with them.

2. These students demonstrate that they can understand the command by performing them alone.

3. The teacher next recombines elements of the commands to have students develop flexibility.

4. After learning to respond to oral commands, the students learn to read and write them. When students are ready to speak, they become the ones who issue the commands. Later on, the students become more verbal and the teacher responds non-verbally.

One of the main reasons TPR was developed, is to reduce the stress students feel when studying foreign languages. That is why, feelings of success and low anxiety facilitate learning. In Total Physical Response Method vocabulary and grammar structures are emphasized over other language areas. These are embedded with imperatives (frequency of imperatives occurrence in the speech directed at young children learning their native language).

Formal evaluations and assessments can be conducted simply by commanding individual students to perform a series of actions. As students become more advanced in English, their performance of skits they have created can become the basis for evaluation [4, p. 144–146].

Critics of Total Physical Response point out that this method has some limitations. They emphasize that this kind of teaching may only be appropriate for beginner learners and question how TPR ties with any real world needs. A number of questions arise. Is it correct to use only the imperative to present grammatical structures and vocabulary of the target language? Does it make any sense to delay the teaching of speaking the target language? Do you believe that students should not be encouraged to speak until they are ready to do so? Should a teacher overlook certain student errors in the beginning? James Asher himself says that TPR should be combined with other methods. Yet certain features of TPR have a successful influence. In performing physical actions they seem to

echo the claims of Neuro-Linguistic Programming that certain people benefit greatly from kinaesthetic activity [2, p. 90].

Like many other methodology devisers, James Asher sees the need to lower the affective filter in the learning process and finds that Total Physical Response Method in the ESL classroom greatly contributes to it.

REFERENCES

1. Asher, J. Learning Another Language Through Actions: The Complete Teacher's Guidebook (7th edn.). Los Gatos, CA: Sky Oaks Productions. 2009. 378 p.
2. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. Third Edition. Pearson Education Limited. 2001. 384 p.
3. Krashen, S. Principles and Practice in Second Language Acquisition. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. 1987. 202 p.
4. Larsen-Freeman D., Anderson M. Techniques & Principles in Language Teaching. Third Edition. Oxford University Press, 2011. 318 p.
5. Lewis, M. Implementing the Lexical Approach. Boston: Heinle/Cengage. 1997. 176 p.
6. Seeley, C. and E. Romijn. TPR is More than Commands at All Levels (3rd edn.). Los Gatos, CA: Sky Oaks Productions. 2006. 181 p.
7. Winitz, H. The Comprehension Approach to Foreign Language Instruction. Rowley, MA: Newbury House. 1981. 307 p.

*Кочукова Н. І.
(м. Слов'янськ)*

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ІННОВАЦІЇ В МОВІ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

У часи різких соціальних, політичних змін закономірно змінюється словниковий склад мови, реагуючи на виникнення нових понять, нових явищ у матеріальному й духовному житті соціуму. Найбільш плідно

неологізми (лексичні, семантичні й стилістичні) продукуються, засвоюються й активно функціонують у мові мас-медіа, бо журналістські тексти об'єднують у собі жанрові й стильові різновиди, елементи всіх інших стилів. На думку О. Стишова, «ознайомлюючи українську спільноту з усім новим, що з'являється в повсякденному житті, ЗМІ розширюють слововжиток, роблять національну мову гнучкішою, вправнішою, емоційно й експресивно насиченішою» [1, с. 1].

Політичне, культурне й воєнне протистояння в Україні, що почалося з листопада 2014 року, спричинило появу значної кількості неологізмів. Проаналізований матеріал засвідчує істотне домінування в мові електронних медіа стилістично маркованих слів із негативним оцінним забарвленням. Наприклад: *антимайданівець* (похідне від лексеми *майданівець*, утворене префіксальним способом) – «особа, що підтримувала низку мітингів в Україні на підтримку курсу владних «Партії регіонів». Напр.: «*Антимайданівець „Топаз” вийшов із СІЗО на волю – адвокат*» (<https://hromadske.ua/>). Похідне слово «*майдануті*» – нова лексема, утворена суфіксальним способом від іменника *Майдан* на позначення осіб, які активно підтримували ідеї Майдану, наприклад: «*Хочу на цій зустрічі вас попередити і всіх, хто нас почує, всіх цих „майданутих” хочу попередити, що майданів в Білорусі не буде*», – підкреслив Лукашенко» (<https://unian.ua>).

Неологізм *тітушка*, який у мові медіа функціонує переважно в множині (*тітушки* – слово, що стало загальною назвою від прізвища Вадима Тітушка, відомого своїми розбійними нападами на журналістів), нині вже закріпився як суспільно-політичний термін зі значенням збірної назви найманців, часто спортивної статури, які використовувалися владою для застосування силових дій і участі в масових сутичках. Спочатку тітушками називали тільки спортсменів, яких залучали до охорони провладних мітингів і демонстрацій. Пізніше слово стало позначати всіх молодих і не дуже молодих хлопців, які залучаються для охорони або провокацій на масові акції, для блокування виборчих дільниць: «*Міліція перевіряє інформацію про наплив тітушок до Києва*» (<https://dt.ua/>). Ще

такий приклад неолексеми, як *колорад* – «людина проросійських поглядів, яка носить георгіївську стрічку»: «Славетна „200 бригада” поповнилася чотирма „колорадами”, троє – полетіли зализувати рани» (<https://censor.net.ua/>).

Від аббревіатур ДНР, ЛНР утворилися нові відносні прикметники – *денеєрівський*, *еленєрівський*, а також іменники на позначення осіб за допомогою суфіксації: *ДНРівці* – похідна назва від Донецької народної республіки, наприклад: «„ДНРівці” відреагували на пропозицію про обмін полоненими» (<https://tsn.ua/>); «Інтерв'ю з Антоном Кіссе, яке показав *деенєрівський* ресурс NewsFront, брали болгарські журналісти для свого телебачення» (<https://ria-m.tv/news>).

Слова «*вата*» й «*ватник*» вийшли зі свого звичайного поля вживання, набувши негативної конотації без словотворчих процесів. «*Ватник*» є ще одним прикладом впливу соціально-політичних подій – війни на Сході України. У названій лексемі в останні роки на основі метонімічного перенесення розвинулася нова семантика слова – «проросійськи налаштована людина, яка люто ненавидить усе українське, підтримує анексію частини території України, здатна зрадити країну в обмін на матеріальні блага», наприклад: «Але в нашому паспорті не зазначено, правильний чи неправильний українець, немає рядка „патріот”, „малорос”, „ватник” чи „бандерівець” ...» (<https://umoloda.kyiv.ua>).

За часів президентства Петра Порошенка виникли такі неолексеми, як *епоха пороха* – «вислів, який вказує на час перебування президента на посаді», *порох* – стилістично знижена назва колишнього президента Порошенка з яскраво вираженим негативним забарвленням, напр.: «І як казали журналісти у залі – „закінчується *епоха Пороха*”»; *порохоботи* – прихильники Петра Порошенка; *зрадофіли* – «люди, які в усіх діях влади шукають негатив, знаходять й аналізують поразки української влади»: «„*Порохоботи*” і „*зрадофіли*” – це люди одного класу, які люблять обговорювати когось іншого, – Бірюков» (<https://censor.net.ua/>); «„*Зрадофіли*” напустили стільки туману, хоча тут, на мою думку, все гранично ясно» (<https://www.umoloda.kiev.ua>). Серед нових іменників-

комполітів значну кількість становлять одиниці з першою субстантивною і другою дієслівною основою, утворені на основі об'єктної синтаксичної конструкції, до складу якої входить опорне дієслово недоконаного виду із залежним іменником, напр.: *кнопкодави, грантописці, грантоїди*: «Обидва *кнопкодави* – члени партії „Опозиційний блок”, яка програла вибори до Верховної Ради» (<https://tsn.ua/>); «Інформаційний день для *грантописців* провели у Хмельницькому» (<https://news2day.com.ua/>); «„Сьогодні можна стверджувати, що у нас немає борців з корупцією, а є демагоги і *грантоїди* від корупції, які виходять з того, що буде вигідно їм, а не країні”, – зазначив парламентар» (<https://www.unian.ua/>).

Останнім часом активізувалося вживання таких okazіоналізмів, як *банкопад, ленінопад, декомунізація та десовєтізація*, пов'язаних з процесами декомунізації в країні, напр.: «Політика закриття і виведення з ринку ненадійних банків. Заслугу в *банкопаді* приписують діючому керівництву Нацбанку України» (<https://www.epravda.com.ua/>); «Західною Україною прокотилась хвиля *ленінопадів* та нищення іншої червоно-совкової символіки»; «І одним із найперших з них мусить стати кардинальна *декомунізація і десовєтізація* України» (<https://www.pravda.com.ua/>).

Така доленосна подія в країні, як обрання нового Президента України в 2019 році, не могла не відбитися на появі численних новотворів, бо саме сполука «політичний бекграунд», слогани та символи, утворені від першого складу прізвища обраного Президента Володимира Зеленського «ЗЕ», пов'язані з його політичною кампанією: *ЗЕдепутат, ЗЕофіс, ЗЕвиборці, «ЗЕлена країна», ЗЕстатистика, Зе!прем'єр, ЗЕкоманда*, наприклад: «Президент Володимир Зеленський планує зареєструвати бренди „ЗЕкоманда”, *Ze, Ze! і Ze2019*»; «„Зе!прем'єр”. Що розповідають про Гончарука люди, які його знають»; «*Зе!Кабмін: Все про життя та зв'язки нових міністрів*» (<https://www.pravda.com.ua/>). Такі неолексеми утворилися внаслідок приєднання усіченої частини прізвища президента до твірного слова.

Мова ЗМІ відображає суспільно-політичні процеси в появі значної кількості неологізмів та okazaціоналізмів, а також збільшенням кількості лексичних значень наявних лексем. Здебільшого такі слова утворені основоскладанням чи словоскладанням, це свідчить про вияв внутрішньої тенденції мови до утворення компресивних назв, економії мовної енергії.

Матеріали електронних мас-медіа засвідчують, що журналісти, а також учасники комунікації вдаються до використання та створення насамперед емоційно-експресивних неолексем, образних метафор для того, щоб зробити свій текст ефектним, привернути увагу читачів, вплинути на їхні емоції, переконання, бути сучасними й актуальними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стишов О. А. Лексичні й стилістичні неологізми в ЗМІ з погляду мовної культури. URL: <http://kulturamov.uiv.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine52-1.pdf> (дата звернення: 7 вересня).

*Лихачова А. В.
(м. Бахмут)*

«ХВИЛЬОВА» ТЕОРІЯ ТА ПРОБЛЕМИ ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ

Теорія «родовідного дерева» і «теорія хвиль», як основні концептуально обґрунтовані прамовні моделі, стали на тривалий час вихідними побудовами, від яких відштовхувалися вчені в наступних пошуках роздільної концепції прамовного стану.

Суперечка, розпочата в другій половині XIX ст. з приводу того, як треба розуміти прамову: як змодельований на єдиній часовій площині полідіалектний простір (статична «хвильова» модель Шмідта-Шухардта) або ж як таку, що безперервно розростається, рухається в часі і дробиться на мови та відповідно діалекти (динамічна модель А. Шлейхера). Це питання мало важливе значення не тільки для подальшого розвитку

порівняльно-генетичних досліджень, а й для становлення загальної теорії мови.

Невідповідність між моделлю прамови, запропонованої А. Шлейхером, і мовною (діалектною) реальністю призвело до побудови нової моделі прамовного стану, так званої «теорії хвиль», згідно якої схожість гілок пояснювалася близькістю (суміжністю) їх розташування. Зазвичай її автором вважають учня А. Шлейхера – Й. Шмідта. В своїй роботі «Родинні відносини між індогерманськими мовами» [7] Й. Шмідт стверджував, що цілісність прамови є науковою фікцією та що в дійсності існувала не єдність, а початкова діалектна роздрібненість індоєвропейського мовного комплексу. За концепцією Й. Шмідта, індоєвропейські мови слід представляти не у вигляді гілок, які відходять від єдиного стовбура, а у вигляді ланцюга з різних ланок, замкненого в собі, який не має ні початку ні кінця.

Вихідним пунктом поглядів Шмідта була теза, згідно якої говорити про цілісність прамови не можна, оскільки спочатку вона представляла собою не єдність, а діалектну роздробленість. Отже, неможливим було ставити питання про реконструкцію прамови в цілому, адже відновлювати можна було лише окремі форми і слова. Причому вкрай важко віднести їх до однієї епохи. Тому ніяких чітких меж між індоєвропейськими мовами спочатку не існувало. Звідси випливає положення про те, що кінцевим підсумком роботи компаративіста може бути тільки реконструкція окремих форм і слів, а не спроба відтворення мови в її цілому вигляді [7].

При цьому, на думку Й. Шмідта, як зазначалося раніше, географічно ближче розташовані одна до одної мови мали між собою більше схожості, ніж мови більш віддалені. Через це, він відзначав, існували поступові переходи від індійських мов через іранські до слов'янських, від останніх – до литовських (балтійських); слов'янські мови містили більше арійських рис, ніж литовська, а іранська мала більше спільних рис із слов'янською, ніж санскрит і т. д. Шмідт зазначав, що всюди ми бачимо поступові переходи від однієї мови до іншої. Отже, відомі в той час кордони між індоєвропейськими мовами – це явище

вторинне, викликане втратою мов, що відігравали роль перехідних ланок. Згідно з Й. Шмідтом, те чи інше новоутворення виникало в певному центрі та потім поширювалося, охоплюючи в першу чергу географічно близько розташовані мови і поступово припинялося у міру віддалення від центру [3, с. 163].

Висунута Шмідтом концепція викликала також критичні зауваження, в тому числі і з боку младограматиків. Так, у вступі до роботи «Про відмінювання в слов'яно-литовській й германській мовах» [5] А. Лескін затверджував, що теорію «родовідного дерева» і «теорію хвиль» можна узгодити, припустивши, що спочатку існував безперервний проміжний зв'язок, а потім виникли розгалуження. На думку Лескіна, принципового протиріччя між теоріями Шлейхера і Шмідта не було, тому що вони відображали лише різні сторони історії індоєвропейців. Однак сформульовані Шмідтом положення і принципи зіграли ще більш важливу роль при вивченні сучасних діалектів, передбачивши багато принципів лінгвістичної географії.

Однак, як зазначили історики лінгвістики, раніше Г. Шухардт у дослідженні «Вокалізм у вульгарній латині» вже висловлював основні ідеї «теорії хвиль» [6]. Вони також відображалися в його «теорії географічного варіювання», яка була чітко спрямованою проти схематизму шлейхерівського індоєвропейського «родовідного дерева». Розвиваючи певною мірою ідеї Й. Шмідта, Г. Шухардт заперечував існування чітких меж між окремими мовами і діалектами, вказуючи на наявність між дотичними мовами спільних рис. Як відзначали Л. Л. Нелюбін і Г. Т. Хухуні, Г. Шухардт вважав, що «у багатьох випадках взагалі не доводиться говорити про приналежність мови до тієї чи іншої сім'ї або групи мов, оскільки у неї може бути кілька предків, що схрещуються між собою» [3, с. 154]. На думку Шухардта, будь-яка зміна з'являлася в певному пункті, а потім поступово поширювалася, причому відповідні «пункти випромінювання» діалектних особливостей могли бути представлені в картографованому вигляді.

Намагаючись розкрити механізм членування генетично однорідного мовного континууму, Шухардт зазначав: «Ми думаємо про мову в її єдності, як про водойму з дзеркально гладкою поверхнею; яка призведена до руху, вона проявляє себе таким чином, що в різних місцях утворюються хвильові центри, системи яких в залежності від ідентичності впливаючої сили перетинаються в більшому або меншому обсязі» [8, с. 34].

Шухардт вважав мову продуктом мовного індивіда, підкреслюючи при цьому, що соціальний стан, умови життя індивіда, його характер, культура, вік роблять прямий вплив на мову, формують індивідуальний стиль. «Елементарна» спорідненість мов бачилася йому в спільності психічної природи людей. Значну увагу Шухардт приділяв етимологічним, семасіологічним та іншим приватним питанням мовознавства. Разом з тим він зазначав, що лінгвісти повинні навчитися знаходити спільне в приватному, і в силу цього правильне розуміння якогось найважливішого факту, що грав вирішальну роль в мовознавчій науці, мав набагато більше значення, ніж розуміння будь-якої приватної форми явища [1, с. 91].

Так, Б. Дельбрюк, говорячи про критику ним і Г. Паулем ототожнення фонетичних законів із законами природи, писав: «З тієї ж основної думки виходить і надзвичайно корисна робота Г. Шухардта «Про фонетичні закони», автор якої наполегливо застерігав проти апріорних теоретичних побудов» [2, с. 224].

У розвитку будь-якої мови Г. Шухардт виділяв дві сили: відцентрову, що веде до диференціації (процес дивергенції), та доцентрову, що веде до зближення мов через спілкування (процес конвергенції). Поряд з запереченням чітких просторових меж Шухардт негативно ставився і до внутрішньомовного хронологічного поділу (в термінології пізнішого мовознавства – встановлення «синхронних зрізів»), вважаючи неможливою чітку періодизацію історії мови і процесів, які в ній відбувалися. Він звертав увагу на проблеми, що стосувалися походження мови, вважаючи, що вона повинна вирішуватися на основі даних сучасних живих мов, оскільки в житті мови існують одні й ті ж фактори.

Підводячи підсумок діяльності Шухардта, історики лінгвістики відзначали, що відрізняючись незвичайною широтою і різноманітністю наукових інтересів, він висунув ряд цікавих ідей, які зробили помітний вплив на багатьох мовознавців кінця XIX – початку XX ст., отримав чимало цінних конкретних результатів.

Можна припустити, що дихотомічна побудова «мова – мовлення» і «синхронія – діахронія» в теорії Ф. де Соссюра виникла під впливом зіставлення двох основних моделей реконструкції прамовних станів – родовідного дерева як діахронічної моделі і «теорії хвиль» як синхронічної моделі. Натяки на це виявляються вже в його роботі «Мемуар про первісну систему голосних у індоєвропейських мовах» [4].

Концепція Й. Шмідта і Г. Шухардта дала стрімкий поштовх для подальшого розв’язання проблеми походження мовних сімей та виявлення діалектного членування індоєвропейського мовного континууму. Уже в XX ст. цими питаннями займалися видатні компаративісти (А. Мейє, М. Бартолі, В. Порциг та ін.), а вироблені прийоми дослідження увійшли в арсенал науки про мову.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гируцкий А. А. Общее языкознание. Минск: Вышэйшая школа, 2017. 238 с.
2. Звегинцев В. А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях. Москва: Просвещение, 1964. Ч. 1. 466 с.
3. Нелюбин Л. Л., Хухуни Г. Т. История науки о языке. Москва: ФЛИНТА: Наука, 2011. 376 с.
4. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 1977. 696 с.
5. Leskin A. Die Deklination im Slavisch-Litauischen und Germanischen. Leipzig: 1876.
6. Mayrhofer M. Sansrit und die Sprachen Alteuropas. Nachrichten der Akad. der Wissenschaften in Gottingen. Philol.-hist. Klasse. Gottingen, 1983. № 5.

7. Schmidt J. Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen. Weimar, 1875.

8. Schuchardt H. Der Vokalismus des Vulgarlateins III. Leipzig, 1868.

Луганцова Є. А.

(м. Краматорськ / м. Лиман)

ТРУДНОЩІ ТА ПОШИРЕНІ ЛЕКСИЧНІ ПОМИЛКИ ПРИ НАВЧАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ

Спостереження за характером стійких і поширених помилок здобувачів освіти в процесі говоріння й з'ясування їх джерел свідчить про те, що помилки даного типу виникають як наслідок перенесення в мовлення німецькою мовою норм та особливостей мовлення англійською як першою іноземною. Оскільки для говоріння визначальним є операції поєднання лексичних одиниць один з одним та їхнє впровадження у мовленнєвий контекст [4, с. 147], то необхідно проаналізувати типові помилки здобувачів освіти на рівні словосполучень. Найбільш поширеними і типовими помилками під час вживання словосполучень німецької мови під впливом лексичних мовленнєвих навичок англійської мови є помилки у вправах на підстановку, невживання й доповнення [3, с. 4].

1. У вправах на підстановку здобувачі освіти вживають в словосполученні замість елемента німецької мови елемент англійської, найчастіше це відбувається в результаті функціональної близькості слів. Так, наприклад, під впливом навичок англійської мови припускаються наступні помилки на підстановку: I have dinner. → Ich habe Mittag замість Ich esse zu Mittag.

2. У завданнях на невживання здобувачі освіти не використовують будь-який елемент словосполучення німецької мови, тому що в англійській мові в подібному словосполученні цей елемент відсутній. Особливо, як правило, не вживаються в мовленні прийменники, артиклі, відокремлювані

префікси. Наприклад: to go by train → mit Zug fahren замість mit dem Zug fahren.

3. У вправах на доповнення під впливом навичок англійської мови в словосполученнях на німецькій мові помилково вставляються елементи, яких немає в англійській. Наприклад: I have some books. → Ich habe einige Bücher замість Ich habe Bücher.

Помилки у завданнях на підстановку, невживання та доповнення виявляються й в словотворенні. Найбільш типовими із них є:

1) невживання з'єднувальних елементів *s*, *(e)n* в складних словах і відокремлюваних дієслівних префіксах, наприклад: to take part in → Er nimmt am Konzert замість Er nimmt am Konzert teil;

2) додавання німецьких слів за аналогією з англійською, наприклад: deepness → Tiefnis замість Tiefe.

Кожен з цих типів помилок повинен враховуватися під час розробки вправ для формування лексичної компетенції говоріння здобувачів освіти під час навчання німецькій мові як другої іноземної.

Під час вивчення німецької мови як другої іноземної, коли здобувачі освіти вже володіють певним активним лексичним мінімумом англійської мови, в якому є багато слів, схожих за формою й загальних за значенням з їх еквівалентами в німецькій мові, труднощі загального характеру будуть зростати або знижуватися в залежності від того, як співвідноситься слово німецької мови з його корелянтом в англійській мові [1, с. 81].

Так, вживання дієслів *haben* та *sein* у структурній функції не є важкими для тих, хто володіє англійською, тому що у досвіді здобувачів освіти вже є навички вживання аналогічних дієслів в англійській мові. У даній ситуації можна говорити про зниження загальних труднощів завдяки наявності подібних слів та їх функції в англійській та німецькій мовах.

Водночас деякі труднощі загального характеру під час навчання німецькій мові як другої іноземної можуть зростати. Це пояснюється тим, що на вживання певного слова німецькою мовою впливає не тільки рідна мова, а й англійська, тобто коли має місце подвійна інтерференція або

подвійні «мінус-параметри» [2; 5, с. 97], які впливають сильніше, ніж під час вивчення німецької мови як першої іноземної. Так, наприклад, під впливом досвіду рідної та англійської мови здобувачі освіти неправильно вживають прийменник *in* (*y*, *e*) у поєднанні з числівниками, що позначають дату: *in 2020* замість *in dem Jahre 2020*. Подвійна інтерференція з'являється тут тому, що в рідній мові є відсутнім артикль, а в англійській мові артикль між прийменником і датою в даному випадку не вживається, на противагу німецькій мові.

Під впливом позитивного перенесення з англійської мови певна кількість лексичних одиниць німецької мови виявляється більш легкими, ніж під час вивчення даної мови як першої іноземної, та вимагають для їхнього засвоєння менших зусиль. Водночас формування навичок вживання деяких слів є схильним до подвійної інтерференції, або інтерференції тільки англійської мови внаслідок домінанти її навичок на початковому етапі вивчення німецької. Виходячи з цього, можна виділити наступні групи слів німецької мови за ступенем та характером важкості в залежності від їхньої співвіднесеності з англійською мовою.

I група – легкі для засвоєння завдяки збігом з еквівалентами англійської мови за значенням і сполучуваністю та частковим збігом у вимові та структурі. До цієї групи відносяться:

- більшість інтернаціональних слів;
- багато слів загальнонімецького словникового фонду;
- англіцизми в німецькій мові;
- стійкі номінативні та фразеологічні сполучення, а також мовні кліше, що мають аналогічний лексичний склад і подібну функцію в німецькій та англійській мовах.

II група – важкі для засвоєння, до цієї групи відносяться лексичні одиниці, що мають пересічні значення та часткові збіги в сполучуваності, вимові та структурі. До цієї групи належить більшість лексичних одиниць із частковими лексичними відповідниками, наприклад: *to go* (*fahren*, *gehen*); *ask* (*bitten*, *fragen*); *ill* (*krank*, *böse*) [5, с. 99].

III група – найважчі, ті, що об'єднують різні слова з точки зору їх значення, сполучуваності, вимови і структури в німецькій та англійській мовах. Особливо важкими словами даної групи є ті, які мають збіги у вимові як англійською мовою, так і німецькою, наприклад: bekommen (become), wenn (when), schauen (show) та інші [3, с. 52].

Отже, слова I групи мають найбільші труднощі під час засвоєння фонетичного оформлення слова та вибору морфологічної структури слова (рід, відмінок іменників та інше). Під час засвоєння слів II групи основними труднощами є операції оформлення. Слова III групи не мають опори в англійській мові, й саме тому являють найбільшу складність, тому що вимагають вироблення навичок, які відсутні у мовленнєвому досвіді здобувачів освіти.

Таким чином, за ступенем і характером важкості слова активного мінімуму німецької мови можна поділити на три групи. Важкою й найважчою для засвоєння є лексика II і III групи, тому що вона піддається дії інтерференції з боку лексичних навичок здобувачів освіти в англійській мові на формальному, семантичному й функціональному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дуболадова А. В. Особливості методики та практики викладання другої іноземної мови у ВНЗ. *Наукові записки. Серія: Педагогічні та історичні науки* / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 116. С. 79–84.
2. Євенко О. Алгоритм вивчення другої іноземної мови після англійської. URL: english.ucoz.com/documents/Algo-ritm.doc
3. Hufeisen, B. Deutsch als zweite Fremdsprache. Deutsch als zweite Fremdsprache, 4–6, 52–53. (In English)
4. Phythian B. A. A concise dictionary of foreign expressions. London: Hodder and Stoughton, 1982, IX. 147 p.
5. Titone R. A. A crucial Differential Variable in Second Language Learning. *Rassegna Italianadie Linguistica Applicata*. 1983. XV. P. 93–100.

Лях О. В.
(м. Слов'янськ)

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У другій половині ХХ ст. в науці активно почав розвиватися такий напрям як гендерна лінгвістика, завданнями якої стало вивчення стереотипів фемінності, маскулінності та гендерних асиметрій, а також вивчення особливостей мовної поведінки чоловіків та жінок. Чоловіки і жінки по-особливому лінгвалізують світ у своїй мові. Саме тому і спостерігаються певні відмінності в їх мові. На сьогодні існують усі підстави стверджувати: є почуття, що їх переживають тільки жінки або тільки чоловіки, а отже, є відповідно цим настановам вибір мовних засобів, природний для одних і неактуальний, необов'язковий для інших.

Вживаючи поняття гендер, необхідно усвідомлювати різницю між ним та поняттям стать. Розмежування і відмінності між поняттями «стать» і «гендер» були чітко окреслені після виходу у світ роботи Роди Унгер «Про перевизначення понять «стать» та «гендер». У своєму дослідженні автор пропонує використовувати слово «стать» тільки для визначення біологічного статевого розмежування. Використання ж терміна «гендер» передбачається для опису соціальних, культурних, психологічних аспектів, які можна співвіднести з рисами, нормами, стереотипами і ролями, що вважаються характерними або бажаними для тих, кого суспільство вважає чоловіками або жінками [1].

Гендерна лінгвістика тісно пов'язана з такими дисциплінами як соціологією, політологією, психолінгвістикою, гендерною психологією, гендерною соціологією, гендерною філософією.

Гендерна лінгвістика зародилася на основі феміністської лінгвістики. Феміністська лінгвістика виявила закономірності, що дозволяють стверджувати про наявність в мовній системі "антижіночої" асиметрії. Дослідження показали, що узгодження на синтаксичному рівні

відбувалися по формі граматичного роду відповідної частини мови, а не по реальному референту статі, використання іменника чоловічого роду для узагальнення, поняття людина і чоловік ототожнюються, жіночі форми є похідними від чоловічих (*вчитель – вчителька, Student – Studentin, steward – stewardess*).

Від 70-х років ХХ ст. активізувалися гендерологічні дослідження в європейській і американській соціолінгвістиці, а від початку 90-х років ХХ ст. – і в мовознавстві на пострадянському просторі. В Україні над гендерною проблематикою працювали русисти О. Горошко, Л. Компанцева, О. Семиколенова, Л. Синельникова, А. Шиліна та ін.; германісти О. Бессонова, О. Дудолодова, К. Піщикова та ін., славісти А. Архангельська, Н. Баландіна. В україністиці до цієї проблеми зверталися Ф. Бацевич, Я. Пузиренко, Л. Ставицька, О. Тараненко та ін. [3].

Сучасна лінгвістика переживає своєрідний гендерний бум, про що свідчить велика кількість праць, присвячених гендеру. Так, більшість мовознавців аналізують певні аспекти гендерних особливостей тексту: переважно фонетичні (В. Лабов, Т. Норець, О. Петренко) та граматичні (А. Анісімова, Н. Борисенко, В. Корольова).

Гендерний фактор у мовознавстві загалом і у перекладознавстві зокрема вивчають науковці Ю. Бойко, Е. Васильєва, О. Горошко, О. Левченко, Ю. Олексійчук, Л. Рубан, О. Сергєєва, О. Сизова та ін. Вони зазначають, що гендерний фактор в перекладі – це складний дискурсивний, соціокультурний, етнонаціональний та психолінгвістичний феномен, який неодмінно має враховуватися в процесі перекладу. Гендерна картина світу не є універсальною та має специфічні відмінності в різних мовах та культурах, що визначає необхідність дотримання гендерно-культурологічних особливостей мови та їх належне відтворення в цільовій мові [2].

Гендерну репрезентацію у фразеології досліджують Н. Куликовська, О. Левченко, З. Мацюк, О. Мороз, Т. Рудюк, Л. Ставицька, В. Чистяк.

Мовну поведінку чоловіків і жінок у специфічних видах дискурсів аналізують такі мовознавці, як: О. Синчак (автобіографічний жіночий дискурс), А. Семенюк (сімейний), О. Дудоладова (публіцистичний), Н. Панасенко (пісенний), Ю. Маслова (дискурс сучасних друкованих україномовних ЗМІ), О. Балаєва (дискурс українських медіа), О. Горошко, Т. Дегтярьова, О. Кучерук, Л. Компанцева, А. Пелешин, О. Гаврилашук, Д. Литовченко, М. Навальна (інтернет-комунікація), І. Велика (рекламний дискурс), С. Філоненко (дискурс сучасної української масової літератури), О. Комов (комп'ютерний дискурс), Н. Максим'юк (український художній діалогічний дискурс), а О. Холод вивчав різні типи «щоденного дискурсу».

Сьогодні можна говорити про розвиток наступних напрямів у гендерній лінгвістиці: вивчення лексичної та граматичної системи мови з метою встановлення відмінностей у мовній поведінці статей; проведення зіставних досліджень на матеріалі як споріднених, так і неспоріднених мов для виявлення гендерних асоціацій у різних мовах; аналіз письмової та усної форм мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок з позиції мети висловлювання, стратегій і тактик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Unger, R. K. (1979) 'Toward a Redefinition of Sex and Gender', *American Psychologist* 34(11): 1085–94.
2. Бойко Ю. Гендерний вектор лінгвістичних та перекладознавчих студій. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2018. Вип. 16. С. 195–202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2018_16_23
3. Сукаленко Т. «Гендер» як соціолінгвістичне поняття. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2013. Вип. 36 С. 248–254. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/627/1/582_IR.pdf

Маторина Н. М.

(г. Славянск)

ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ

Формирование у школьников лингвистической компетенции, как считают современные методисты, – одна из важнейших задач при обучении языкам. Это значит, что, кроме практического владения языком, учащиеся должны получить общее представление о закономерностях развития языка и его роли в жизни общества. Эти задачи решают учителя русского и иностранных языков, но можно ли утверждать, что у учеников устанавливается отношение к языку как к объекту познания, предмету рассуждений и размышлений?

Большая часть времени на уроках русского языка посвящается грамматическим разборам, орфографии, пунктуации, а на уроках иностранных языков на первом месте стоит коммуникативный аспект обучения.

Лингвистические исследования школьников до недавних пор были редкостью [напомним, что исследование в широком смысле слова – это целенаправленный, систематичный процесс, опирающийся на достижения науки и направленный на поиск нового]. В настоящее время участие школьников в учебно-исследовательской деятельности рассматривают в качестве перехода от репродуктивного способа обучения к творческому.

Учебно-исследовательская деятельность – это творческая самостоятельная деятельность школьников, направленная на решение исследовательских задач, в процессе которой происходит развитие личности учащегося, открытие им субъективно нового научного знания.

Освоение исследовательского метода на языковом материале – дело очень перспективное. Провести анализ языковых явлений, сопоставить языковые факты – такие умения могут быть востребованы не только собственно в научной работе, они сегодня требуются во многих областях деятельности, не говоря уже о школьных олимпиадах и конкурсах. Кроме

того, язык является инструментом получения знаний на всех предметах. Исследование школьниками этого инструмента способствует повышению мотивации изучения языка, а совершенствование в языке помогает лучше осваивать и все другие предметные области.

Как показывает практика, более эффективными являются *лингвистические исследования-миниатюры*.

Лингвистические исследования учащихся помогают решать как образовательные, так и развивающие задачи обучения в средней школе [подробнее об этом см.: 1; 2].

Пример →

Найдите общее: лингвистическое исследование-миниатюра

Косметика, Кузьма, Некрасов

Что может быть общего между этими словами? Разве что все они являются существительными, а два последних принадлежат к именам собственным. Но если покопаться в их прошлом, то окажется не только это.

Слово *косметика* пришло к нам из французского языка, но в нем, в свою очередь, восходило к греческому словосочетанию *kosmetike techne* (буквально «искусство украшения»), в котором первое слово идет от *kosmos* (не только «мировой порядок, мироздание, мир» и т. п., но и «украшение»).

Ну а имя *Кузьма* буквально значит «красивый». Первоначальное греческое заимствование *Косма* (ср. фамилию *Космодемьянский*) > *Косьма* > *Козьма* (как в святцах) > *Кузьма*.

Известная русская фамилия *Некрасов* возникла из сочетания *Некрасов сын*, т. е. сын *Некраса*. А имя *Некрас* – префиксальное производное от *Крас* «красивый», той же семантики, что и греч. *kosmos*. Это их и объединяет. Но имя *Некрас*, содержащее тот же смысловый признак, что и *Кузьма*, по возникновению иное. Ребенка называли так в целях профилактики: чтобы не был некрасивым (ср. дохристианское имя *Бессон* – чтобы спал хорошо).

ЛИТЕРАТУРА

1. Маторина Н. М. К вопросу об использовании микроисследований на занятиях по русскому языку. *Розвиток наукових досліджень '2012: матеріали восьмої Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Полтава, 19–21 листопада 2012 р. Полтава: Вид-во «ІнтерГрафіка», 2012. Т. 7. С. 107–109.

2. Маторина Н. М., Рубан А. А. Методический сундучок: от А до Я. Словарь-справочник. Славянск: Издательство Б. И. Маторина, 2020. 187 с.

*Маторин Б. И., Маторина Н. М.
(г. Славянск)*

ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧЕСКИЙ СПОСОБ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ: ЛИНГВОИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Среди многочисленных и разнообразных путей развития, обогащения и пополнения лексики любого языка значительную роль играет образование новых слов, то есть словообразование (деривация). Словообразование представляет собой использование внутренних возможностей того или иного языка для наименования новых явлений действительности.

В. В. Виноградов, показавший тесную связь словообразования с лексикологией, с одной стороны, и с грамматикой – с другой, и впервые выдвинувший тезис об особом месте словообразования в кругу лингвистических дисциплин, выделил четыре основных способа: лексико-семантический, лексико-синтаксический, морфолого-синтаксический и морфологический [2]. Эта классификация способов словообразования продолжает существовать и в настоящее время, в нее вносятся лишь уточнения и дополнения.

Самыми трудными для распознавания являются неморфологические способы словообразования: лексико-семантический, лексико-синтаксический, морфолого-синтаксический.

При лексико-синтаксическом способе словообразования¹ слова возникают в результате слияния в одно слово двух или более самостоятельных лексем. Слова, образованные в результате такого способа словообразования, называются сращениями: *быстрорастворимый кофе* → кофе, быстро растворимый в воде; *вышеупомянутый, скоропортящийся, сейчас, быстротекущий, благодотворить, заблагорассудиться* и др.

Среди слов лексико-синтаксического способа словообразования особенно многочисленные группы образуют слова, возникшие на базе предложно-падежных словосочетаний (в своем большинстве это наречия), и слова, представляющие собой сращения в целостную лексическую единицу различных фразеологизмов. В последней особо выделяется небольшая группа слов, появившихся в результате слияния в одно словесное целое иноязычного фразеологического оборота без перевода. Например, *сальто-морале* ← ит. *salto mortale*, *ва-банк* ← фр. *va banque*, *игрек* ← фр. *i grec*, *анфас* ← фр. *en face* и т. д.

Следует учитывать, что сращения могут возникать в результате слияния: а) синтаксически оформленного сочетания слов: *долгожданный* ← *долго жданный*, *вышеуказанный* ← *выше указанный*, *малоисследованный* ← *мало исследованный*; б) самостоятельного слова со служебным: *итак* ← *и так*; *ибо* ← *и бо* «так как»; *итого* ← *и того*.

При названном способе могут происходить серьезные изменения звуковой оболочки: *если* ← *есть ли*; *спасибо* ← *спаси Бог*; *одиннадцать* ← *один на десяти*.

Некоторые слова, возникшие как сращения, с точки зрения современного русского языка, не осознаются таковыми, поскольку

---

¹ В процессе описания словообразовательных явлений, происходящих в результате лексико-синтаксического способа, в качестве рабочих терминов используются термины «сращение», «переход в сложное слово», «преобразование в сложное слово», «превращение в сложное слово», «лексикализация словосочетаний», «лексикализация предложений» и нек. др.

отдельные составляющие их компоненты вышли из употребления: *нелъзя* ← *не лъзѣ* (древнерусское «можно»); *вдребезги* ← *в дребезги* (винительный падеж множественного числа существительного *дребезг* – «осколок», известного сейчас в диалектах); *воочию* ← *въ очию* (местный падеж двойственного числа существительного *око*) и др.

Следует учитывать немногочисленные случаи сращения в сочетании с суффиксацией: *потусторонний* ← *по ту сторон(у) + н(ий)*; *сиюминутный* ← *сию минут(у) + н(ый)*; *сногшибательный* ← *с ног шиба(ть) + тельн(ый)*; *ничего неделание* ← *ничего не делать + ни(ј)(е)*; *немогузнайка* ← *не могу зна(ть) + к(а)*.

Многие возникшие в результате сращения слова впоследствии испытали влияние сложений с соединительными гласными *о* и *е* и сейчас осознаются как сложные: *кровопролитие* ← *кровипролитие* ← *пролитие крови*, *домотканый* ← *доматканый* и др.

О. Л. Арискина в статье «Осмысление способов словообразования первыми славянскими грамматистами» отмечает: «Что касается неморфологических способов образования слов, то они в деривационной системе языка, безусловно, были, но средневековыми лингвистами, по-видимому, не осознавались» [1, с. 15]. И далее исследовательница продолжает: «... на страницах «Адельфотиса...»¹ были обнаружены единицы, образованные лексико-синтаксическим способом: ‘пачепосмеятелен’ и ‘прежедревле’. Эти образования восходят к синтаксическому подчинению ‘посмеятелен паче’ и ‘древле преже’. Однако авторами грамматики эти слова оценены как сложение: ‘пачепосмеятелен’ – пресложное и ‘прежедревле’ – сложное» [1, с. 16]. Автор статьи резюмирует: «Таким образом, несмотря на существование в языке славян XVI – XVII веков и морфологических, и неморфологических способов производства, ученые доломоносовского периода осознавали лишь первые, что и было отражено в их грамматических трудах» [1, с. 16].

---

¹Адельфотис. Грамматика доброглаголиваго еллино-словенскаго языка. Совершеннаго искусства осми частей слова. Львов: Брат. тип., 1591. 160 с.

Вопрос об актуальности лексико-синтаксического способа словообразования в современном языке рассматривался и рассматривается многими исследователями.

В. В. Виноградов под лексико-синтаксическим словообразованием подразумевает лексикализацию словосочетаний (*сумасшедший* – из *ума сошедший*), а с другой стороны синтаксическое преобразование глагольных предложений в слова (например, *почти, поцелуй; не – тронь – меня* и т. п.) [2]. Ученый использует термины «лексико-синтаксическое словообразование» и «лексикализация» для описания одного и того же словообразовательного процесса: перехода в состав сложных слов синтаксических конструкций, то есть словосочетаний и предложений.

По мнению Н. М. Шанского, лексико-синтаксический способ представляет собой возникновение новых слов в результате сращения в одно слово двух или более сложных лексических единиц в процессе их употребления в языке. Также исследователь утверждает, что слова лексико-синтаксического способа словообразования – это результат слияния в одно словесное целое либо устойчивого словосочетания, то есть фразеологизма, либо сочетания самостоятельного слова со служебным: *одинадцать* из *одинъ на десяте, воочию* из *въ очю* и т. д. [3].

В целом, как показывает лингвисториграфический анализ литературы, лексико-синтаксический способ образования слов как по значимости, так и по продуктивности занимает одно из ведущих мест в системе образования новых слов и пополнении лексики русского языка. Функционируют три разновидности анализируемого способа словообразования: лексико-синтаксический способ на базе словосочетаний (лексикализация словосочетаний), лексико-синтаксический способ на базе предложений (лексикализация предложений) и лексико-синтаксический способ с одновременной аффиксацией (лексикализация + аффиксация).

По своей структуре производные слова, образованные лексико-синтаксическим способом, являются сложными словами и состоят из двух и более компонентов. Компоненты лексикализуемого сочетания могут состоять в различных синтаксических отношениях. К сложным словам

переходят словосочетания, основанные на принципе примыкания, управления и согласования. Результатом лексико-синтаксического словообразования является образование различных лексико-семантических и лексико-грамматических групп. Наибольшую словообразовательную активность в функции производных проявляют имена существительные, прилагательные, глаголы. Сложные имена существительные, образованные лексико-синтаксическим способом, в большинстве своем являются специальными словами и вносят определенный вклад в развитие терминологии и обогащение словарного фонда русского языка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арискина О. Л. Осмысление способов словообразования первыми славянскими грамматистами. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2011. № 11(226). *Филология. Искусствоведение*. Вып. 53. С. 12–16.

2. Виноградов В. В. Вопросы современного русского словообразования. *Избранные труды: Исследования по русской грамматике*. Москва: Наука, 1975. С. 155–165.

3. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1968. 310 с.

Ніколайчук А. С.
(м. Слов'янськ)

ПРОБЛЕМИ СУРЯДНОСТІ Й ПІДРЯДНОСТІ В ПРАЦЯХ Г. ПАУЛЯ

Теоретичні проблеми вивчення паратаксисту й гіпотаксисту в синхронії та діахронії представлені в найважливіших граматичних працях, починаючи з ХІХ ст. дотепер. Різні аспекти проблеми сурядності й підрядності досліджували такі вчені, як Ф. І. Буслаєв [3], О. О. Потебня [10], Д. М. Овсяннико-Куликовський [6], Г. Пауль [7], Б. Дельбрюк [12],

В. О. Богородицький [2], А. Мейє [5], О. М. Пешковський [8], М. С. Поспелов [9], Я. Г. Тестелец [11] та ін.

Г. Пауль у праці «Принципи історії мови» (1-е видання – 1880) відзначав, що зв'язок між реченнями не буває суто сурядним. Єдиним можливим трактуванням паратаксису є підхід до нього як до типу зв'язку, при якому не одне з речень одnobічно визначає інше, а обидва речення взаємовизначають одне одне [7, с. 176].

За спостереженнями вченого, суто сурядний зв'язок має місце між паралельно побудованими реченнями, незалежно від того, чи виражають вони аналогічні або протилежні за значенням уявлення; пор. нім. *Er ist krumm, sie ist schief* «він кривий, вона коса»; *Er lacht, sie weint* «він сміється, вона плаче». Проте в розповідному реченні кожне попереднє речення містить часове, а також причинне визначення наступного речення: *Um zwölf Uhr kam ich in N. an; Ich ging in das nächste Hotel; Man sagte mir, es sei alles besetzt; Ich ging weiter* «о 12 годині я приїхав у N.; я вирушив у поблиський готель; мені сказали, що все зайнято; я пішов далі» [там же].

Г. Пауль, не даючи визначення сутності гіпотаксису, визначав головне речення як таке, «що висловлюється заради нього самого, а не для того, щоб дати пояснення іншому визначенню», й трактував підрядне речення як речення, «яке висловлюється лише для того, щоб пояснити інше» [там же, с. 175, 176].

Дослідник стверджував, що «складне речення і так зване поширене речення є по суті одне й те саме» [там же, с. 172]. Щодо підрядного речення, Г. Пауль вважав: «підрядне речення містить не завжди навіть самостійний член речення, а часто лише частину члена речення, визначення члена речення; так усі відносні речення пов'язані з одним словом головного речення» [там же, с. 297].

Г. Пауль доводив, що, вступаючи у зв'язок одне з одним, навіть самостійні речення набувають відтінку підрядності. Через те що це закладено в самій природі будь-якого виду зв'язку між реченнями, впливає можливість поступового, поетапного зближення з підрядністю, причому «зближення це відбувається завдяки тому, що самодостатня

значущість речення все більше відсувається на задній план, уступаючи своє місце іншій функції – слугувати визначенням до іншого речення» [там же, с. 177].

Учений зазначав, що «під час висловлювання логічна підпорядкованість виявляється в індоєвропейських мовах через застосування відносних часів (імперфекта й плюсквамперфекта). Наприклад, лат. *Cincta premebantur trucibus Capitolia Gallis; Fecerat obsidiam diuturna famem: Juppiter ad solium superis regale vocatis «Incipe» ait Marti* «Капиталийские холмы были окружены суровыми галлами; длительная осада уже вызвала голод: тогда Юпитер говорит Марсу перед лицом созванных к державному престолу богов: «Начинай!»: поширений у самих різних країнах тип самостійного речення з ярко вираженим логічним підпорядкуванням, яке виникає через те, що в нього введені слова **тільки що, як раз, ледве, уже, ще** й т. д або звороти типу нім. *Es dauerte nicht lange,..* – «прошло немного времени». Пор. нім. *Kaum seh' ich mich auf ebnem Plan, flugs schlagen meine Doggen an* «едва я очутился на равнине, как доги мои живо залаяли»; лат. *Vix bene desierat, currus rogat ille paternos* «Едва он закончил, как тот уже просит отцовскую колесницу» [там же, с. 177].

Г. Пауль уважав помилковим твердження, що гіпотаксис міг розвиватися лише на пізнішій стадії: «Навіть сама наявність поширених речень уже передбачає, що така деградація відбулась» [там же, с. 354].

На думку мовознавця, складнопідрядні речення розвиваються із складносурядних або утворюються в результаті простого нашарування речень, а засоби зв'язку складнопідрядних речень, сполучники, – із засобів зв'язку складносурядності або ж з вказівних займенників та займенникових прислівників головного речення. При цьому відбувається явище так званої реінтерпретації поверхневої структури синтаксичних одиниць, тобто пересув відносного займенника в наступне логічно залежне речення. Наприклад: *Ich sehe das: er ist zufrieden > Ich sehe, dass er zufrieden ist* [там же, с. 357].

К. Бюлер вважав основним для історії гіпотаксису твердження про те, що підрядний зв'язок виник із сурядного. За його висловом, ця думка підкріплюється міркуваннями як історичного, так і психологічного порядку. Міркування психологічного порядку можна захистити від вигаданих і справжніх заперечень, що висловлені такими вченими, як А. Мейє й К. Бругман, а в ще більш різкій та принциповій формі Г. Паулем [4, с. 428].

К. Бюлер зауважував, що з історичного погляду для індоєвропейської сім'ї мов суттєвим є той факт, що в праїндоєвропейській мові не були виявлені ні елятиви, ні сполучники. З цього Г. Пауль (насамперед на основі грецької мови) дійшов висновку про те, що в праїндоєвропейській мові не було гіпотаксису [там же].

На думку К. Бюлера, із праць германістів найсприятливішими для подальших розробок є чіткий опис фактів П. Кречмера й теорія Г. Пауля. К. Бюлер зазначив: «Я зіставляю їх з наміром виявити різноманітні форми складнопідрядних речень. Я сподіваюсь, що зможу у такий спосіб зробити вклад у більш широку систему, яку можна отримати лише на основі універсального зіставлення. Проте це завдання майбутнього» [4, с. 429].

Погляд Г. Пауля на відповідність підрядного речення частині члена речення прокоментував Н. М. Александров: «Якщо зазначати, що підрядне речення відповідає іноді лише частині члена речення, тоді це твердження правильне щодо деяких підрядних речень, наприклад, речень присудкових, що відповідають предикативу, тобто частині складеного присудка, але ніяк у випадку релятивних речень, які не завжди відносяться до одного слова речення» [7, с. 35].

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В. Г. Теоретическая грамматика немецкого языка: строй современного немецкого языка [учеб. пособие для пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностранные языки»]. 4-е изд., дораб. Москва: Просвещение, 1986. 333 с.

2. Богородицкий В. А. Общий курс русской грамматики. 5-е изд. Казань: Гос. соц.-экон. изд-во, 1935. 354 с.
3. Буслаев Ф. И. Опыт исторической грамматики русского языка. Москва, 1858. 244 с.
4. Бюлер К. Теория языка: репрезентативная функция языка. Москва: Прогресс, 1993. 501 с.
5. Мейе А. Общеславянский язык [пер. с франц. П. С. Кузнецова]. Москва: Изд-во иностр. лит, 1951. 492 с.
6. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка. 2-е изд. Санкт-Петербург: Просвещение, 1912. 322 с.
7. Пауль Г. Принципы истории языка [пер. с нем. А. А. Холодовича]. Москва: Изд-во иностр. лит, 1960. 500 с.
8. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. 7-е изд., доп. Москва: Учпедгиз, 1956. 512 с.
9. Поспелов Н. С. О грамматической природе сложного предложения. *Вопросы синтаксиса современного русского языка*: сб. научн. статей. Москва, 1950. С. 327–339.
10. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Москва: Просвещение, 1968. Т. 3. 536 с.
11. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис. Москва: Российск. гос. гуманит. ун-т, 2001. 800 с.
12. Delbrück В. Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen. Strassburg: Trubner, 1897. Bd. 2.

*Орел А. С.
(м. Слов'янськ)*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДІЛОВИХ ЛИСТІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ

Ділова кореспонденція належить до офіційно-ділового стилю мови, що передбачає наявність певної традиції побудови мовних конструкцій

відповідно до змісту з урахуванням умов та мети висловлювання. В. Н. Комісаров зазначає, що теорія перекладу вивчає вплив на процес перекладу мовних особливостей певного функціонального стилю в мові оригіналу та в мові перекладу, а також взаємодію цих мовних явищ [6, с. 109].

Саме мовні засоби, їхній зміст і вживання дозволяють найефективніше фіксувати ділову інформацію і є спільними для англійської та української мов. Традиційним для ділових документів, у тому числі кореспонденції, є вживання готових штампів, стереотипних мовних кліше, вживання ділової термінології, наприклад, *with best regards, to be in receipt of, in compliance with, з найкращими побажаннями, поставити до відома, згідно з Вашим бажанням* тощо.

У діловодстві різних країн фіксується низка специфічних рис щодо оформлення ділової кореспонденції, проте дослідники виділяють також багато спільних засад та принципів бізнес-листування. Отже, кваліфікований перекладач для забезпечення ефективності у виконанні ним комунікативної та соціолінгвістичної функції має вільно володіти нормами та принципами оформлення ділової кореспонденції, прийнятими в діловодстві тих країн, мови яких задіяні в перекладацькому процесі.

Аналіз сучасної класифікації ділової кореспонденції показує, що загалом усі види комерційного листування поширені як у внутрішньодержавному, так і в міжнародному обігу, адже саме це забезпечує ефективність ведення бізнесу й досягнення значних результатів.

Установлено, що низка відмінностей у семантичній та граматичній системах різних мов становить певні труднощі для перекладацької практики. Неможливість досягнення стовідсоткової ідентичності повідомлень мови оригіналу та мови перекладу пов'язана з наявністю безеквівалентних слів («слів-реалій»), з неоднаковим обсягом семантичних значень мовних одиниць, зі структурними відмінностями мов тощо. Розв'язання зазначених проблем перекладач здійснює завдяки умінню відтворювати інформацію мови оригіналу різними, доцільними в певній

ситуації засобами мови перекладу, до яких відносять лексичні та граматичні зміни (трансформації). Отже, перекладач здійснює трансформації для досягнення якомога більшої точності перекладу, максимально наближеного до повідомлення мовою оригіналу.

Дослівний переклад або синтаксичне уподібнення, тобто відсутність трансформації («нульова» трансформація) зустрічається лише в тих випадках, коли в мова оригіналу і мова перекладу є паралельними (однотипними) синтаксичними структурами, що досить рідко трапляється в перекладацькій практиці. Наприклад: *According to law you may redeem a debt 60 days at the latest.* – *Згідно закону, Ви можете погасити заборгованість у 60-денний строк.* На думку А. В. Федорова, спроби перекласти дослівно той чи інший текст або відрізок тексту призводять якщо не до повного нерозуміння цього тексту, то в будь-якому разі до важкості сприйняття [9, с. 131].

Переклад ділової кореспонденції з англійської мови українською характеризується переважно випадками часткової відповідності (еквівалентності), тому що лексичним системам мов загалом властива полісемія, а, отже, семантичне поле лексичної одиниці мови оригіналу, зазвичай, не ідентичне обсягу значень слова з мови перекладу (може бути ширшим або вужчим). Багатозначність, у свою чергу, значно посилює варіативність зв'язків лексеми в різних граматичних структурах, що передбачає можливість вживання слова в широкому контексті.

Лексичні, граматичні та комбіновані лексико-граматичні трансформації чітко систематизовані та класифіковані в сучасному перекладознавстві, встановлено норми, умови та способи застосування під час перекладу. Аналіз низки досліджень та практична робота з англійсько-українського перекладу ділової кореспонденції дозволили виділити основні види лексичних та граматичних трансформацій, які є поширеними в процесі перекладу бізнес-інформації, що міститься в листуванні. Так, ефективним є застосування диференціації, специфікації, конкретизації, генералізації значень, смислового (семантичного) розвитку, антонімічного, метонімічного перекладів, явищ додавання та вилучення слів. Серед

граматичних трансформацій типовими є додавання та вилучення граматичних одиниць, транспозиція та заміна одиниць.

Володіння широким діапазоном перекладацьких трансформацій та знання основних, найчастіше вживаних типів, доречне й правильне застосування є обов'язковим для перекладача як посередника між двома мовами. Надзвичайно важливою є компетентність такого фахівця, адже від того, наскільки правильно використовується перекладацький інструментарій, залежить розуміння інформації з ділової кореспонденції, що є принциповим у веденні бізнесу.

До того ж, переклад документації вимагає від перекладача не лише адекватності та правильності передачі повідомлення автора оригіналу, але й чіткого дотримання норм рідної мови, властивих офіційно-діловому стилю.

Подолання труднощів, які виникають у процесі перекладу ділової кореспонденції, залежить від уміння фахівця чітко визначати характер цих проблеми (стилістичні, лексичні, термінологічні, граматичні, соціокультурні тощо), зумовлених розбіжностями англійської та української мов. Проте, не лише теоретична та практична підготовка відіграють важливу роль у перекладацькій діяльності. Сучасні дослідники також акцентують увагу на особистості перекладача, якостях його характеру, тому що переклад будь-якого повідомлення є актом взаємодії різних мов, а водночас і різних культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глушик С. В., Дияк О. В., Шевчук С. В. Сучасні ділові папери. Київ: А.С.К., 2002. 400 с.
2. Гончарова Н. І. Документаційне забезпечення менеджменту: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 260 с.
3. Діденко А. Н. Сучасне діловодство: навч. посібник. Київ: Либідь, 2000. 384 с.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2001. Ч. I. Граматичні труднощі. 271 с.

5. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2001. Ч. II. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. 303 с.

6. Комиссаров В. Н. Слово о переводе. Москва: Международные отношения, 1973. 215 с.

7. Кутній Е. А. Бизнес-корреспонденция на английском языке. Москва: Эксмо, 2005. 208 с.

8. Переклад у наукових дослідженнях представників Харківської школи: *колективна монографія / за ред. Л. М. Черноватого, О. А. Кальниченка, О. В. Ребія*; кафедра теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Вінниця: Нова Книга, 2013. 568 с.

9. Федоров А.В. Основы общей теории перевода: Лингвистические проблемы. 4-е изд. Москва: Высш. шк., 1983. 303 с.

*Пампура С. Ю.
(м. Слов'янськ)*

ЕВОЛЮЦІЯ ЕТИМОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена браком лінгвоісторіографічного вивчення питань етимологізації лексичних запозичень, значністю внеску мовознавців XIX ст. – початку XXI ст. у методику розмежування питомої та запозиченої лексики на основі певних принципів та критеріїв.

Метою дослідження є аналіз поглядів мовознавців XIX ст. – початку XXI ст. на проблему принципів та критеріїв етимологічного аналізу запозиченої лексики в індоєвропейських мовах.

Етимологія – одна з давніх галузей мовознавства, засновниками якої були давньогрецькі філософи, які вперше використали термін *ετυμολογία*. Пошуки первинного значення слова, бажання дізнатися, як і звідки

походять слова, спричинилися до порівняння слів різних мов, що у свою чергу сприяло встановленню звукових відповідностей між індоєвропейськими мовами та реконструкції історичних фонетичних законів, які заклали фундамент компаративістики та стали важливим науковим критерієм відмежування питомої лексики від запозиченої та виявлення джерела запозичення. Ідеї Расмуса Раска, Якоба Грімма, Олександра Христофоровича Востокова, Августа Фрідріха Потта знайшли своє подальше втілення й удосконалення у працях мовознавців 60-х рр. XIX ст. – початку XX ст., які у своїх ретельних дослідженнях фонетичних законів зосереджували увагу на історичному розвитку мови й – попри певні протиріччя в інтерпретації мовних явищ – враховували системний характер звукових змін.

Оволодіння прийомами лінгвістичної географії, дослідження лексики у зв'язку з культурними та історичними реаліями є важливими етапами у розвитку наукової етимології. Величезний інтерес для дослідників становлять концепції Жюля Жильєрона, Йоста Трира, Рудольфа Мерінгера, Вільгельма Мейєр-Любке, Гуго Шухардта та ін., які стали базою для подальших етимологічних розвідок.

Проблему методики етимологічного аналізу досліджували такі вчені, як Вітторіо Пізані, Джуліано Бонфанте, Освальд Семереньї, Якоб Малкієл, Андрій Олександрович Білецький, Леонід Арсенійович Булаховський, Л. Кіш, Олексій Іванович Іліаді, Олег Миколайович Трубачов, Володимир Миколайович Топоров, Юрій Володимирович Откупщиков, В'ячеслав Всеволодович Іванов, Василь Іванович Абаєв, Жанна Жанновна Варбот, Світлана Анатоліївна Бурлак, Сергій Анатолійович Старостін та ін.

Систематизація та аналіз опрацьованого матеріалу дає змогу визначити основоположні принципи та критерії етимологічного аналізу запозиченої лексики в різноструктурних мовах. Є підстави стверджувати, що в етимології застосовуються принципи порівняльно-історичного дослідження, до яких відносять принципи історизму, причиновості та системності, що є конкретизацією та виявом принципу загального зв'язку явищ. Ці принципи лежать в основі будь-якого етимологічного

дослідження та мають бути застосованими разом з принципами відокремлення запозиченої лексики.

Основні принципи та критерії етимологічного аналізу імпліцитно застосовувалися вже у працях перших компаративістів (Р. Раск). Їхній аналіз було здійснено значно пізніше. Формулювання основних принципів етимологічного дослідження (на матеріалі індоєвропейських мов) належить О. Семерні. На цій базі й було визначено такі принципи етимологізації запозиченої лексики, як принцип самобутності, принцип кінцевого джерела, принцип неединичності мови (Л. Кіш, О. І. Іліаді). З погляду С. А. Бурлак та С. А. Старостіна, успішному цілісному етимологічному дослідженню запозиченої лексики мають сприяти також принцип контактування мов, принцип семантичної схожості, принцип дії регулярних фонетичних відповідностей, принцип граматичної адаптації.

Етимологізація давніх шарів індоєвропейської лексики тісно пов'язана з такою важливою проблемою, як взаємозв'язок мови з давньою матеріальною і духовною культурою. У сучасному мовознавстві основними критеріями, пов'язаними з вивченням екстралінгвальних факторів, більшість учених вважають хронологічний, лінгво-географічний, історико-культурний. Слід зазначити, що ці критерії так тісно переплітаються, що розглядати кожний з них окремо не видається доцільним. Адже для встановлення цілісної картини історичного розвитку слова необхідно здійснити комплексний аналіз змін форм та значення цього слова в часі та просторі, тобто дослідити, коли й у яких мовах або діалектах вживалося певне слово та які форми й значення воно мало в певний час на певному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амирова Т. А. История языкознания: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. С. Ф. Гончаренко. 2-е изд., стер. Москва: Издательский центр „Академия”, 2005. 672 с.
2. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию. Москва, 1963. 383 с.

3. Бонфанте Дж. Позиція неолінгвістики. *Звегинцев В. А. Історія мовознавства XIX–XX століть в оглядах і витягах*. 3-є вид. Москва: Просвіщення, 1964. Ч. 1. С. 336–357.
4. Бурлак С. А., Старостин С. А. Сравнительно-историческое мовознавство: підручник для студ. виш. навч. закладів. Москва: Видавничий центр «Академія», 2005. 432 с.
5. Звегинцев В. А. Історія мовознавства XIX – XX століть в оглядах і витягах. Москва: Просвіщення, 1964. Ч. 1. 1964. 465 с.
6. Звегинцев В. А. Історія мовознавства XIX – XX століть в оглядах і витягах. Москва: Просвіщення, 1965. Ч. 2. 1965. 479 с.
7. Илиади А. И. Основы славянской этимологии. Київ: Довіра, 2005. 270 с.
8. Откупщиков Ю. В. Из истории индоевропейского словообразования. 2-е вид. Москва: Изд. центр «Академія», 2005. 320 с.
9. Откупщиков Ю. В. Очерки по этимологии. Санкт-Петербург: Изд-во С. Петерб. ун-та, 2001. 480 с.
10. Пауль Г. Принципы истории языка: пер. с нем. / под ред. А. А. Холодовича. Москва: Издательство иностранной литературы, 1960. 500 с.
11. Семереньи О. Славянская этимология на индоевропейском фоне. *Вопросы мовознавства*. 1967. № 4. С. 3–26.

*Піскунов О. В.
(м. Слов'янськ)*

УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ 30-х рр. XX ст. ПРО МОДЕЛЮВАННЯ МОВНОЇ ІСТОРІЇ

Російські та українські мовознавці 30-х рр. XX ст. моделювали історію східнослов'янських мов в дусі теорії «родовідного дерева» (А. Ю. Кримський), але деякі мовознавці зверталися й до «хвильової» теорії (П. О. Бузук, К. Т. Німчинов, С. Й. Смаль-Стоцький).

А. Ю. Кримський дотримувався дивергентної теорії стосовно походження української мови: «Малоруська мова виділилась за дуже давньої доби із спільноруської прамови. Терміном «спільноруська прамова» ми визначаємо тую мову, – вона не дійшла до нас у писаних пам'ятниках, – з якої пішли й інші руські мови, а саме: північно-великоруська, південно-великоруська та білоруська [7, с. 9] і також білоруської мови: «...і північно-руси, і східньо-руси ще перед XI віком встигли у своїй мові одхилитись од спільноруської прамови» [там же, с. 38].

На фонетичному рівні дивергентні процеси можна проілюструвати зміною *чч* і *дж дж* у відповідно *ц, з, дж* [там же, с. 20]; *ь* і *ь* – в одному положенні зникали, а в іншому переходили в *о* та *е* [там же, с. 35]; зміна *р, л*, з наступним *ь, ь* перейшли в *ры, лы, ри, ли* і *ро, ло, ре, ле* [там же, с. 43].

П. О. Бузук піддає критиці теорію «родовідного дерева», оскільки остання «не пояснює причини перехідних говорів і деяких інших явищ... примушує нас вважати, що мови після свого відокремлення життям зовсім замкнутим та ізольованим від сполучення з сусідніми мовами» [1, с. 110 і цю теорію доповнює «хвильовою» теорією [там же]. Хоча П. А. Бузук пише, що теорія «родовідного дерева» є зручною з точки зору «методологічного» і «педагогічного», але мовознавець вказує на її недоліки, оскільки ця теорія не пояснює причин виникнення говорів і представляє розвиток мов як ізольований процес і вказує на необхідність доповнення цієї теорії теорією «хвиль» [1, с. 72; 2, с. 178]. П. О. Бузук вважав теорію «родовідного дерева» спрощеною схемою, оскільки вона приймає «точну підлеглість прамовних епох» [5, с. 75 – 114]. На думку П. О. Бузука, «родовідна» теорія повинна бути доповнена «хвильовою» теорією, оскільки «Ці ізоглоси справді нагадують нам хвилі, що перерізають одна одну, розходячись по поверхні води від кинутих каменів» [1, с. 7].

На фонетичному рівні мовознавець звертався до цієї теорії, під час дослідження розвитку *о* в закритому складі: *о > уо > у* і *юо > юе > юї > і* [4, с. 51]. П. О. Бузук висував тезу про непридатність застосування теорії

«родовідного дерева» в аспекті вивчення слов'янських мов [3, с. 421–426]. Привівши ряд фонетичних і морфологічних особливостей, які є спільними для української та білоруської мов і не дають жодних засад об'єднувати білоруську мову не з російською, а з українською: « взявши під увагу ту чи іншу сукупність форм, можна як завгодно змінити угруповання слов'янських мов [там же, с. 424], П. О. Бузук називає умовними визначення меж мов на суміжних територіях двох країн, оскільки існує взаємне проникнення мовних явищ.

В. К. Дем'янчук розглядає шлейхерівську теорію «родовідного дерева» і вбачає її ваду в тому, що вона не спроможна пояснити плутані відносини поміж слов'янськими (в даному разі) мовами, проти цього ніхто сперечатися не стане» [6, с. 354]. Мовознавець «хвильову» теорію також піддає критиці [там же], оскільки «помилкою було-б думати, що вона на багато краще, ніж шлейхерова теорія, може пояснити взаємини поміж окремими мовами» [там же].

К. Т. Німчинов вбачає ваду «родовідної» теорії в неможливості «пояснити діалектичні процеси» [8, с. 16] і віддає перевагу «хвильовій» теорії, оскільки остання «пояснює діалектичні відносини не порядком відділення мов від основного пня, а первісним розположенням на території праязика тих діалектів, що згодом розвинулися в окремі мови» [там же, с. 18]. К. Т. Німчинов графічно зобразив ці теорії [там же, с. 11–18] і мовознавець вказує на метод ізоглот і дає визначення цього поняття «ізоглоти – лінії, що з'єднують мови під поглядом однакових прикмет» [там же, с. 17].

С. Й. Смаль-Стоцький надає перевагу теорії Й. Шмідта, підкреслюючи її правдивість, оскільки, на його думку, «одна мова є немов переходом, мостом до другої» [10, с. 71]. Мовознавець звертається до методу ізоглот [там же, с. 72]. С. Й. Смаль-Стоцький піддає критиці «родовідну» теорію. У його працях, праслов'янську мову представлено, як «живу мову в устах народу – ще тоді не розкинутого, ані розбитого на частини, хіба тільки на деякі соціальні шари відповідно до заняття – так би мовити, в пливкмі стані, зі всіма говорами, які вказували вже менш або

більш значні різниці, так що можна б їх при докладних дослідженнях і географічно докладніше ізоглосами означити...» [там же, с. 86]. Учений об'єднує первісні говори в «цілість говорів, хоч з собою не тотожних, то все-таки таких, що в них показуються спільні властивості і загальна їх подібність» [там же, с. 87]. Із нарічч з'явилися мови [там же, с. 87]. Мовознавець також вважав, що «зреставлювати праслов'янську мову не можна, і це не є ані предметом, ані завданням науки» [там же, с. 99], і лінгвістика повинна задовольнитися тільки «загальним переглядом всього спільного в слов'янських мовах...» [там же, с. 99]. З'ясувати особливості слов'янських мов можна тільки тоді, коли «матимеш тривку систему всіх відновників поміж історично переданими мовами» [там же, с. 100]. На думку С. Й. Смалю-Стоцького, вирішальним для слов'янських мов є саме географічний фактор, оскільки «як з одного боку безперечно в'яжуться словінці з чехами, чехи через лужицько-сорбське і словацьке з поляками, так з другого поляки через білоруське з російським і українським і т. д.» і, на думку лінгвіста, «ніщо краще, як оці відносини в спорідненні між слов'янськими мовами, не підтверджує правдивості теорії Шмідта, що одна мова є немов переходом, мостом до другої» [там же, с. 71]. Мовознавець називає теорію А. Шлейхера «бистроумною» [там же, с. 62] і лінгвіст навіть не може уявити процес появи однієї мови з іншої [там же, с. 85].

Подібною до С. Й. Смалю-Стоцького точки зору дотримується і І. І. Огієнко, який піддає критиці теорію «родовідного дерева», оскільки остання «в своєму продовженні довела до постановня чисто розумових теорій про прамови, ні на чому реальному не оперті» [там же, с. 139] і підтримує «хвильову» теорію Й. Шмідта, спираючись на географічний чинник, «українці західні нахилиються своєю мовою до поляків, а східні до росіян. І навпаки, східні поляки близькі мовно до західних українців, а росіяни до східних українців» [там же, с. 139]. Мовознавець віддає данину Й. Шмідту за те, що останній розклав «слов'янські народи в прюзі так, справа на ліво, зі сходу на захід: Русь, поляки, серби (полабські слов'яни), чехи, словінці, серби, хорвати, болгари. Шмідтові теорія в своїй істоті

протилежна якому-небудь поділу слов'янських мов на групи, чим наука займалася до того часу» [там же, с. 139–140].

М. Ф. Сулима детально розглядав мовний розвиток мов і вбачав певні вади теорії «родовідного дерева», оскільки «процес виникання кількох мов із однієї надзвичайно складний, і стосунки між окремими мовами уже зовсім не можна з'ясувати «родовідним деревом» і підтримує «теорію хвиль», завдяки якій вдається з'ясувати «обопільний вплив і зв'язок споріднених мов» [11, с. 6–8].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бузук П. А. Очерки по психологии языка. Одесса, 1918. 140 с.
2. Бузук П. А. Основные вопросы языкознания. Москва, 1924. 218 с.
3. Бузук П. О. Взаємовідносини між українською та білоруською мовами (методологічний нарис). *Записки історико-філологічного відділу Української Академії Наук*. 1926. Кн. VII – VIII. С. 421–426.
4. Бузук П. О. Нарис історії української мови. Вступ. Фонетика і морфологія, з додатком історичної хрестоматії. Київ, 1927. 98 с.
5. Становішча беларускай мовы сярод іншых славянскіх моваў. *Працы Акадэм. канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі* (14 – 21 лістапада 1926 г.) Менск, 1927. С. 75–114.
6. Дем'янчук В. К. [Рец. :] К. Німчинов. Український язык у минулому і тепер. II вид. ДВУ. Київ, 1926. С. 353–362.
7. Кримський А. Українська мова, звідки вона взялася і як розвивалася. *О. Шахматов, А. Кримський. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини XI – XVIII вв.* Київ: Друкарня Української Академії Наук, 1924. С. 87–128.
8. Німчинов К. Український язык у минулому і тепер. Київ: Державне вид-во України, 1926. 90 с.
9. Огієнко І. Історія української літературної мови. *Історія української мови: хрестоматія / упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко.* Київ: Либідь, 1996. С. 137–160.

10. Смаль-Стоцький С. Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення. *Історія української мови: хрестоматія /* упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко. Київ: Либідь, 1996. С. 48–119.

11. Сулима М. Ф. З історії української мови. Харків, 1927. С. 3–23.

*Проскурин І. А.
(г. Харків)*

**К ПРОБЛЕМЕ ЧИТАТЕЛЬСКОГО ВОСПРИЯТИЯ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА
(на примере стихотворения И. А. Бунина «Художник»)**

Проблема читательского восприятия художественного текста – одна из центральных проблем современной лингвистики текста.

К примеру, если читатель 2020 года, мучаясь осенней бессонницей и «листая ленту» новостей какой-нибудь социальной сети, узнаёт, что в 2020 году исполнилось 160-летие со дня рождения классика русской литературы А. П. Чехова, а после решает, воспользовавшись какой-нибудь из поисковых систем, посмотреть что-нибудь по запросу «Чехов», он может случайно открыть для себя существование стихотворения И. А. Бунина «Художник» →

Хрустя по серой гальке, он прошёл
Покатый сад, взглянул по водоёмам,
Сел на скамью... За новым белым домом
Хребет Яйлы и близок и тяжёл.
Томясь от зноя, грифельный журавль
Стоит в кусте. Опущена косица,
Нога как трость... Он говорит: «Что, птица?
Недурно бы на Волгу, в Ярославль!»
Он, улыбаясь, думает о том,
Как будут выносить его – как сизы

На жарком солнце траурные ризы,
Как жёлт огонь; как бел на синем дом.
«С крыльца с кадиллом сходит толстый поп,
Выводит хор... Журавль, пугаясь хора,
Защёлкает, взовьётся от забора –
И ну плясать и стучать клювом в гроб!»
В груди першит. С шоссе несётся пыль,
Горячая, особенно сухая.
Он снял пенсне и думает, перхая:
«Да-с, водевиль... Всё прочее есть гиль».

Скорее всего, данное стихотворение озадачит нашего читателя. Во-первых, он, наверняка, решит узнать значение слова «гиль». А, обратившись к словарю, обнаружит, что это устаревшее разговорное слово обозначало «вздор» [3, с. 133]. Далее, возможно, нашему читателю попадётся мнение Корнея Ивановича Чуковского.

К. И. Чуковский характеризует это стихотворение на фоне других, посвящённых Чехову, как стихотворение, в котором «не было ни «унылых аккордов», ни «мелодии слёз», но была, пусть и неполная, правда о Чехове, совершенно свободная от той дешёвой банальщины, которой требовал тогдашний читатель. Стихотворение суховатое, без всяких эмоций, без лирики. Оно похоже на беглый карандашный набросок. И всё же в нём видится мне подлинный Чехов, такой, каким он был на самом деле, хоть и воспринятый только с одной стороны. По мысли автора, Чехову как художнику до такой степени было любо и весело воссоздавать в своём воображении ту или иную картину материального мира, все её краски, очертания и образы, что он с улыбкой рисовал перед собой даже картину своих похорон... Даже думая о своих похоронах, художник не может не радоваться зрительным образам, встающим перед ним при этой мысли» [4, с. 603–604].

Основная мысль стихотворения, как представляется, выяснена. Но это лишь на первый взгляд. Всё равно остаётся неясной финальная строка

стихотворения. Нет особой пользы и от сведений о том, что «водевилями» назывались «лёгкие пьесы, обычно основанные на анекдотическом сюжете» [1, с. 323].

Проблема смысла стихотворения предстаёт неразрешимой как с классической «что-хотел-сказать-Автор» позиции, так и с позиции, «что (какую информацию)-я (Читатель)-могу извлечь из текста».

Перед исследователем же возникают вопросы: в какой мере восприятие текста читателем зависит от осознания контекста?, как дифференцировать (с целью создания «объективной» (релевантной для различных научно-исследовательских парадигм) классификационной схемы) различные уровни восприятия текста?, возможно ли расценивать непонимание каких-либо содержательных элементов текста в качестве «коммуникативной неудачи»?

ЛИТЕРАТУРА

1. Большая Советская Энциклопедия. Второе издание. Москва: Государственное научное издательство «Большая Советская Энциклопедия», 1951. 648 с.

2. Бунин И. А. Собрание сочинений. В 6-ти т. Москва: Художественная литература, 1987. Т. 1. 687 с.

3. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва: Русский язык, 1989. 924 с.

4. Чуковский К. Собрание сочинений в шести томах. Москва: Художественная литература, 1967. Том пятый. 800 с.

*Проскурин И. А.
(г. Харьков)*

ЛИНГВОФИЛОСОФИЯ М. М. БАХТИНА

Лингвофилософия «бахтинского круга» изложена в статье «О границах поэтики и лингвистики», датированной третьим ноября

1929 года («случайное совпадение: именно в этот день в Варшаве умер И. А. Бодуэн де Куртенэ») [1, с. 238].

В духе марризма звучат утверждения о «первородном грехе всей индоевропейской лингвистики», которая никогда не знала «социального общения и социальной борьбы».

В этой ранней статье выражено мнение, что «подход Соссюра-Виноградова не может учесть отношения автора, героя и слушателя». В позднейших работах М. М. Бахтина подход, учитывающий «автора, героя и слушателя», получил название «металингвистики». В связи с этим, следует упомянуть, что широко используемое современной лингвистикой текста понятие «интертекстуальности», введённое в лингвистический дискурс Юлией Кристевой [5] и сближаемое на современном этапе с понятием «контекст» [7], восходит к «философии диалога» М. М. Бахтина.

Многие идеи М. М. Бахтина можно обнаружить в поздних работах Ю. М. Лотмана, таких, как «Культура и взрыв» [6, с. 11–148] и др.

Любопытным «контекстом» (интертекстом?) к исследованиям «бахтинского круга» могут служить работы Р. О. Шор, О. М. Фрейденберг и Л. Я. Гинзбург.

Понимание термина *parole* у де Соссюра как «высказывания» в работах «бахтинского круга» совпадает с современными исследованиями воззрений швейцарского лингвиста [8].

По мнению Бахтина, язык представляет собой продукт человеческой коллективной деятельности и во всех своих элементах отражает хозяйственную и социально-политическую организацию породившего его общества [1, с. 244]. Язык является надстройкой над социальными отношениями [1, с. 244].

Строение высказывания, по Бахтину, – это интонация→выбор слова→размещение слова в высказывании [1, с. 246].

Слово, по Бахтину, имеет две стороны: оно одновременно – и идеологическое явление, и часть материальной действительности [1, с. 246].

Всякое слово – оценивающая точка зрения [1, с. 247]. (Здесь можно усмотреть сходство между «бахтинской концепцией высказывания» и т. н. «первой аксиомой» Карла Бюлера).

Бахтин и учёные его круга отмечали, что существующая лингвистика узко смотрела на мир, ограничивала себя, не могла ответить на многие существенные вопросы. Современное Бахтину языковедение Лакофф в 1974 году окрестил как «языкознание болтов и гаек» (Nuts-and-Bolts approach).

Язык для живущего в нём сознания представляет разноречивое мнение о мире.

Язык перенаселён чужими интенциями.

Язык существует и является наиболее простой и доступной для исследователя частью многообразного «слова».

Общий единый язык – система языковых норм.

Одним из ключевых в лингвофилософской концепции Бахтина является противопоставление «слова» (высказывания) в прозе и поэзии. М. М. Бахтин понимает «прозу» и «поэзию» в широком смысле: к примеру, «Евгений Онегин» – проза; под поэзией же имеется в виду лирика.

Для Бахтина нет разницы между парами «базис-надстройка» и «язык-речь».

Речь представляет собой реализацию языка в высказывании.

Среди современной Бахтину литературы по языкознанию, исследователь был знаком с работами Н. Н. Амосовой, Е. Ф. Кротевича и Н. Г. Морозовой.

На месте диады «язык-речь» или триады Л. В. Щербы «речевая деятельность-языковой материал-языковая система» у Бахтина выступает квадриада «язык-речь как совокупность текстов-речевое общение-единица речевого общения (высказывание)».

Предложение, по Бахтину, представляет собой относительно законченное нечто в составе высказывания.

Поскольку предложение и высказывание не совпадают по своим свойствам (даже если совпадают по протяжённости), то Бахтин полагает, что попытки обнаружить формы, которые были бы чем-то средним между предложением и высказыванием, которые обладали бы завершёностью, подобно высказыванию, и в то же время соизмеримостью, подобно предложению, искусственны («фраза» у С. О. Карцевского; «коммуникация» у А. А. Шахматова).

Значениями обладают слова и предложения, но не высказывания.

Исследование М. М. Бахтина «Язык в художественной литературе» – отклик на проходившую в 1954 – 1955 гг. дискуссию в «Вопросах языкознания» [4; 9;].

По мнению Бахтина, стиль художественной литературы представляет собой систему стилей (сходную точку зрения высказывал Ю. С. Сорокин [9]).

ЛИТЕРАТУРА

1. Алпатов В. М. Волошинов, Бахтин и лингвистика. Москва: «Языки славянских культур», 2005. 432 с.
2. Бахтин М. М. Фрейдизм. Формальный метод в литературоведении. Марксизм и философия языка. Статьи. Москва: «Лабиринт», 2000. 640 с.
3. Бахтин М. М. Язык и речь. *Диалог. Карнавал. Хронотоп.* № 1. 2000. С. 23, 25–27.
4. Будагов Р. А. К вопросу о языковых стилях. *Вопросы языкознания.* 1954. № 3. С. 54–67.
5. Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики. Москва: РОССПЭН, 2004. 656 с.
6. Лотман Ю. М. Семиосфера. Санкт-Петербург: «Искусство-СПб», 2010. 710 с.
7. Проскурин И. А. Мифологический контекст стихотворения И. А. Бунина «Эльбурс. Иранский миф». *Фрізманівські читання: науково-методична спадщина, продовження традицій.* Програма і тези доповідей

Всеукраїнської науково-методичної конференції (24 вересня 2020 року).
Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. С. 72–73.

8. Просяник О. П. Понимание Фердинандом де Соссюром термина *langage* (по материалам черновика книги «О двойственной сущности языковой деятельности»). *Русская филология. Вестник ХНПУ им. Г. С. Сковороды*. № 1–2 (44). Харьков, 2011. С. 3–7.

9. Сорокин Ю. С. К вопросу об основных понятиях стилистики. *Вопросы языкознания*. 1954. № 2. С. 68–82.

Рубан А. А.
(г. Славянск)

ТИПЫ АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Анализ – прием умственной деятельности, связанный с мысленным или реальным расчленением предмета, явления, процесса на части; первая стадия научного исследования.

Литературоведческий анализ – это анализ и интерпретация художественного произведения как единицы литературы. Анализ является важнейшим методом научного постижения литературного произведения. Ученые-литературоведы предлагают различные способы и алгоритмы анализа в зависимости от научных взглядов. Литературоведческий анализ обычно включает в себя:

- изучение контекста,
- определение жанра произведения,
- анализ структуры, сюжета и композиции произведения,
- определение конфликта в произведении,
- определение тематики и проблематики произведения,
- анализ названия произведения,
- анализ образа автора и определение его роли в произведении,
- анализ образов главных героев,
- анализ других образов в произведении,

- анализ художественных деталей и используемых приемов,
- определение основной идеи произведения.

Рассматривая художественное произведение, его поэтику, исследователь особое внимание обращает на родовую и жанровую принадлежность текста.

Так, при анализе лирического произведения умственные действия направлены на выделение в тексте ключевых образных элементов, выявление внутренних связей между ними и постижение благодаря этому духовного мира лирического героя. Порядок умственных действий в каждом конкретном случае обуславливается эмоционально-чувственными особенностями стихотворной формы и ее поэтическими выразительными средствами.

Анализ эпического произведения направлен на воссоздание целостности восприятия читателем отдельных компонентов, сторон произведения; «связывание» сюжета, других компонентов композиции, образов, приемов изображения, которыми пользуется писатель, с проблемами, которые волнуют его, и отбор для решения этого наиболее оптимального методического варианта.

Анализ драматического произведения – выделение в тексте с целью последующей характеристики действующих лиц произведения, определения драматического конфликта между ними и его значения для понимания всей пьесы. Он осуществляется с учетом авторских ремарок по ходу драматического действия, выяснения обстоятельств и мотивов поведения персонажей. Такой анализ предполагает воссоздающее и творческое воображение читателей, предусматривает ролевое чтение произведения. Изучается по примеру эпического произведения путем событийного, пообразного или проблемно-тематического разбора.

Пообразный анализ художественного произведения – путь, который предполагает расчленение текста на образные компоненты, преимущественно – персонажи, с целью наиболее полного раскрытия их формы и содержания, определения тенденциозности образной системы

произведения в целом. Предполагается алгоритм литературного анализа этого типа:

1. Первичное впечатление от прочитанного.
2. Портретная характеристика наиболее выразительных персонажей.
3. Приемы изображения и черты характера главных героев.
4. Характеристика других образов произведения.
5. Взаимосвязи между образными компонентами текста.
6. Ведущая авторская идея. Мастерство писателя.
7. Типологические связи с другими явлениями искусства.
8. Жанр. Значение произведения.

Аналитическая работа этого типа происходит по схеме: образ – пример – идея.

Вариантом пообразного анализа является морфологический разбор произведения. Это аналитическое рассмотрение формы и строения произведения, связанное с понятием морфологии художественного текста; направлен на осмысление образной системы и структуры текста – носителей эстетических ценностей произведения. Особенностью этого анализа есть то, что во время его проведения рассматриваются не только персонажи, но и все образные компоненты, равноправные в идейно-художественном отношении. Исследование текста связано с выходом на разнообразные связи между его структурными слоями и неуклонно ведет к постижению авторского замысла, позволяет оценить его художественное мастерство.

Проблемно-тематический анализ произведения – путь определения главных вопросов, поставленных автором, и условие объяснения роли образных компонентов, прежде всего – событий и персонажей, которые являются главными носителями проблематики произведения. Предлагается алгоритм литературного анализа этого типа:

1. Первичное впечатление от прочитанного.
2. Актуальные идеи.
3. Образы-носители идей.

4. Примеры. Мастерство писателя.
5. Проблематика произведения.
6. Типологические связи с другими явлениями искусства.
7. Жанр. Значение произведения.

Аналитическая работа этого типа происходит по схеме: идея – образ – пример или идея – пример – образ, в зависимости от того, какие компоненты содержания и формы произведения выступают авторским агентом: события или герои.

Проблемный анализ произведения – качественная характеристика аналитического процесса, обусловленная проблемным подходом к обучению, который предполагает активизацию мыслительной деятельности читателей благодаря системному созданию и последовательному решению в процессе изучения произведения проблемных ситуаций.

При изучении произведения особое внимание уделяется анализу художественной речи – языку художественного произведения. Это работа (исследование) по обнаружению, выделению и объяснению значения и функций изобразительно-выразительных средств языка, стилистических фигур, а также стилистического использования прямой, косвенной и несобственно-прямой речи, других синтаксических конструкций и морфологических форм.

Обобщая сказанное, отметим, что анализ художественного произведения – это эмоционально-мыслительная операция по его расчленению с целью выявления основных значимых компонентов, рассмотрения их и отношений между ними. Это один из этапов изучения литературного произведения, задачей которого является преодоление противоречий, существующих между первичным восприятием прочитанного и его действительным содержанием и значением, определение для этого авторского замысла и степени соответствия ему всех художественных элементов произведения. Такой анализ осуществляется на принципах взаимодействия формы и содержания произведения, мыслей и чувств писателя, его героев и читателей. Он

предусматривает формирование не только знаний о прочитанных произведениях, но и приемов литературного анализа, имеет важное личностное значение.

Обучение анализу проводится по соответствующему алгоритму, представляющему собой точное общепринятое предписание о выполнении в определенной (в каждом конкретном случае) последовательности элементарных операций, необходимых для решения исследовательской (или учебной) задачи, именуемой в этом случае как «анализ произведения».

Руденко М. Ю.
(м. Слов'янськ)

ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ АНГЛІЙСЬКИХ СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТІВ (XIX – початок XXI століття)

Англійські соціальні діалекти відзначаються багатою історією функціонування і дослідження. З погляду дослідження термінології важливим видається питання класифікації соціальних діалектів, зокрема англійських соціальних діалектів.

Питання термінології соціальних діалектів знаходиться в полі зору мовознавців і потребує їх уваги. До цього часу має місце змішування понять, термінів, що «обслуговують» субстандартну лексику [8, с. 150]. Без розуміння проблематики відповідної термінології не можливе глибоке дослідження соціальних діалектів у лінгвіоісторіографічному аспекті.

У науковій і навчальній літературі термін *соціальні діалекти (соціолекти)* вживають то в дуже широкому, то в дуже вузькому трактуванні. При широкому тлумаченні терміна в категорію соціальних діалектів включають усі або майже всі соціально зумовлені різновиди мови, незалежно від їх структурно-мовних і функційнальних особливостей [2, с. 66].

В. Д. Бондалетов [2, с. 67] зазначає, що вкрай вузьке вживання терміна *соціальні діалекти* наводить Ю. С. Степанов: «До місцевих селянських діалектів близькі *соціальні діалекти* однієї мови... Інакше їх називають *умовними мовами*. У Росії в XIX ст., за деякими даними, існувало біля 70 таких мов» [13, с. 198]. У «Словнику соціолінгвістичних термінів» (2006) відзначається, що в дуже вузькому трактуванні термін *соціальний діалект* – те саме, що *арго* [21, с. 205].

На основі проведеного аналізу В. Д. Бондалетов робить висновок, що діапазон понятійного наповнення терміна *соціальний діалект* справді широкий – від форми існування мови (у тому числі її літературно-книжкової форми) до одного з різновидів соціальної диференціації мови – конспіративного арго («умовної мови») і зовні схожої з ним умовної дитячої мови – способу механічного шифрування слів [2, с. 67].

У мовознавстві склалося певне трактування терміна *соціальний діалект* – мова певних соціальних груп. Подібної трактовки терміна додержуються О. С. Ахманова [21, с. 131], Л. Л. Касаткін [4, с. 133], М. М. Маковський [6, с. 8], З. Д. Попова і І. А. Стернін [7, с. 72], Л. О. Ставицька [12, с. 20] та ін. Л. О. Ставицька зазначає: «Соціальні діалекти – це різновид мови, вживаний як засіб спілкування між людьми, пов'язаними тісною соціальною або професійною спільністю, тобто це мова певної соціальної групи» [12, с. 20].

У другій половині XX ст. термін-словосполучення *соціальний діалект* у результаті стягнення набув нової форми – *соціолект*. Новий термін створили німецькі вчені – соціолінгвісти Р. Гроссе і А. Нойберт [17, s. 3–15; 17, s. 34], уклавши в нього значення «соціальний говір». Невдовзі термін було включено в лінгвістичні словники і довідники, прийнято його і багатьма соціолінгвістами-славістами [5, с. 15]. О. О. Селіванова пояснює необхідність уведення терміна *соціолект* в обіг соціолінгвістики метою уникнути багатозначності термінів *жаргон*, *арго*, *сленг*, *соціальний діалект* [11, с. 330].

Позитивний бік наведених вище термінологічних інновацій безсумнівний. Утилітарна мета термінологічної уніфікації має серйозне

лінгвістичне підґрунтя, адже спільною рисою всіх мовних утворень, охоплених категорією *соціальний діалект*, є обмеженість їхньої соціальної основи: вони виступають засобом спілкування окремих соціально-станових, виробничо-професійних груп і вікових колективів. Соціальна диференціація загальнонародної мови є природний наслідок складної соціальної будови суспільства; це абсолютно реальне лінгвістичне явище, а тому повне право на існування має термін *соціальний діалект (соціолект)* [10, с. 272–273].

З погляду дослідження термінології важливим видається питання класифікації соціальних діалектів. Варто уваги, що в багатьох мовах зазначене явище має свої особливості і інтерпретується неоднозначно.

Е. Партрідж (1933) виділяє в нестандартній лексиці такі підсистеми мови, як *сленг, колоквіалізми, кент, вульгаризми* [20]. У США соціальні діалекти представлені професійними діалектами, груповими (корпоративними) жаргонами, а також жаргонами (арго) декласованих елементів суспільства. О. Д. Швейцер підкреслює, що в англійській лексикологічній традиції ці мовні підсистеми звичайно включаються в поняття *сленг*, або, точніше, *спеціальний сленг (special slang)*, протиставлений загальному сленгу (*general slang*), що входить у загальноповсякденне просторіччя [15, с. 167].

М. М. Маковський до соціальних діалектів відносить професійні діалекти, жаргони (арго) і сленг [6, с. 8–9]. В. О. Хом'яков у працях, присвячених англійському субстандарту, пропонує свою класифікацію, в якій виділяє такі категорії лексики як колоквіалізми, сленгізми, кентізми, жаргонізми і вульгаризми, що входять до складу просторічного вокабуляря [1, с. 4]. Г. І. Ускова вважає цю класифікацію як найбільш авторитетну [14, с. 17, 52].

Як бачимо, навіть самі англісти класифікують соціальні діалекти в англійській мові зі значними розбіжностями.

Свої погляди на питання класифікації соціальних діалектів мають чеські лінгвісти. А. Кельнер [18, s. 74] до основних типів соціальних діалектів відносить: 1) мову людей за професією, 2) мову за родом занять (для позначення цього типу він використовує термін *сленг*), 3) мову людей,

ізолюваних у суспільстві – жаргон / арго / таємна мова. Й. Філіпець [16, с. 278] розрізняє сленг трудовий (професійний), груповий і жаргон [3, с. 130–131]. У поглядах чеських авторів на класифікацію соціальних діалектів є істотні розбіжності. Водночас у літературі з богемістики загальний підхід до сленгу розвивається в напрямку диференціації сленгу на професійний і за родом занять (груповий) [3, с. 132].

У 60-і рр. XX ст. класифікацію соціальних діалектів залежно від їх природи, призначення, мовних ознак і умов функціонування було запропоноване В. Д. Бондалетовим. О. О. Селіванова вважає, що диференціація соціолектів В. Д. Бондалетова є найбільш несуперечливою [11, с. 330]. До соціальних діалектів учений відносить: 1) власне професійні «мови» (точніше – лексичні системи); 2) групові, або корпоративні, жаргони; 3) умовні мови (арго) ремісників-відхідників, торговців і близьких до них соціальних груп; 4) жаргон (арго) декласованих. У цій класифікації вперше розмежовані умовні мови (арго) і арго декласованих як два різних типи соціальних діалектів, оскільки вони викликані до життя різними соціальними причинами і мають різне призначення [2, с. 69–70].

Л. О. Ставицька вважає найприйнятнішою таку термінологічно-поняттєву парадигму соціальних діалектів: *арго, жаргон, професійний жаргон, сленг* [12, с. 22].

Безсумнівно, наведені погляди на класифікацію соціальних діалектів далеко не вичерпані і свідчать про їх різноманітність. Соціальні діалекти, питання їх класифікації представляють багатий матеріал для дослідження, проте, треба визнати, що на цей час праці соціолінгвістів не вичерпують усіх теоретичних проблем, практичних аспектів з цієї проблематики. Бракує досліджень, що узагальнюють питання класифікації і демаркації соціальних діалектів, зокрема арго, жаргону, сленгу [9, с. 69].

ЛІТЕРАТУРА

1. Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Санкт-Петербург: Семеновская типография (И. А. Ефрона), 1894. Т. 11А (22). 961 с.

2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Санкт-Петербург: Товарищество М. О. Фольф, 1903–1909. Т. 1. 1903. А–З. 1743, [I–VI] с. Т. 2. 1905. И–О. 2030 с.

3. Руденко М. Ю. Специфіка дослідження загальнотеоретичних проблем жаргону в соціолінгвістичних студіях європейських та американських учених (XX ст.–початокXXI ст.). *Закарпатські філологічні студії*: науковий журнал / Ужгородський нац. ун-т; голов. ред. І. М. Зимомря. Ужгород, 2018. № 4, т. 2. С. 74–82.

4. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.

5. Толль Ф., Зотов В. Р. Настольный словарь для справок по всем отраслям знания (Справочный энциклопедический лексикон): в 3 т. Санкт-Петербург: Издание Ф. Толля, 1863–1864. Т. 2. 1864. Д–О. 1134 с.

6. Фабричный П. Язык каторги. *Каторга и ссылка: историко-революционный вестник*. Москва: Изд-во Всесоюзн. об-ва полит. каторжан и ссыльно-переселенцев, 1923. № 6. С. 177–188.

7. Широцький К. В. Бурсацький жаргон української мови на Поділлі. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія*. Харків, 1998. Т. 6. С. 175–180.

Riabinina I. N., Lysenko N. V.
(Slavyansk)

TO THE PROBLEM OF THE SOURCE STUDY IN THE HISTORIOGRAPHY OF RUSSIAN AND UKRAINIAN LANGUAGE STUDY

Presentation of the academic problem. The problem of sources for studying the history of language in Ukrainian and Russian linguistics of the 19th century – the second half of the 20th centuries in the linguistic-historical aspect is little studied. There is not a single linguistic-historical research directly related to this problem as a whole. In linguistic works, there are some discussions about

the approach of certain linguists and linguistic schools to sources for the study of the history language.

However, there are very few special works with the analysis of the corresponding concepts, therefore, the consideration of this problem seems to us quite relevant.

Research analysis of the problem in linguistic historiography remains insufficiently investigated. Briefly about the methods of working with the material of ancient written texts wrote V. A. Glushchenko [1]. The observations of V. A. Glushchenko were supplemented and summarized in an article and monograph by I. N. Riabinina [6], but there are no special works on linguistics in the contribution of Ukrainian and Russian linguists of this period to the development of techniques of the work with the material from ancient written texts as a source for the study of the history of East Slavic languages. We hope the proposed article will fill this gap.

The purpose of the article is to uncover the problem of sources for study of the language history in Ukrainian and Russian linguistics of the 19th century – the second half of the 20th centuries 19th century in the linguistic-historical aspect. This goal is realized in such tasks:

1) to reveal the views of Ukrainian and Russian linguists of the 19th century – the second half of the 20th centuries on the sources for the history study of the language;

2) establish the achievements of the comparativists of the second half of the 20th centuries in the field of linguistic historiography;

3) to clarify the role of the source study in historical and linguistic disciplines from the point of view of the current level of knowledge; to establish the contribution of Ukrainian and Russian linguists of the second half of the 20th centuries in the development of techniques of the work with the material from ancient written texts as a source for the study the history of East Slavic languages.

Content of the main material with the justification of the results. Source studies developed as a special discipline throughout the nineteenth and twentieth centuries. primarily in the framework of the methodology of historical research.

It works out the theory and methodology for the study and use of historical sources.

In the process of its formation, source study summarizes the research and archaeographic experience that accumulated during work with literary, artistic, historical, philosophical, legal works in philosophy, literary criticism, linguistics, the history of law and other branches of knowledge. Source studies are important for many branches of the humanities.

It is generally accepted that the history of language is recorded in ancient written texts and in modern dialects [3]. However, a retrospective study of modern dialects makes it possible to establish multi-temporal linguistic phenomena in their system, to determine the relative chronology of their development, to contrast different territorial units from these phenomena, but it does not make it possible to establish neither an absolute chronology of the development of various phenomena, or their connection in a single system in a particular territorial unit at a certain stage of its development, nor the ratio of phenomena in various territorial units to a certain historical period. Therefore, it is necessary to analyze ancient written sources, but they must meet certain requirements, as the approach to them and the interpretation of the linguistic phenomena reflected in them should be based on certain principles related to the source study approach for the used written source.

Each text as a source of linguistic data is determined by three parameters: the time of its creation, the territory in which it was written or rewritten, and the identity of the scribe or scribes who wrote or rewritten it. This characteristic provides the a fundamental connection with those linguistic features that are reflected in the analyzed text, with their temporary and territorial application. In the ideal case, when the exact date of the creation of the text, the place where it was written or rewritten, and the personality of the scribe as a resident of a particular area, the linguistic features reflected in the text, are sufficiently determined both by time and territory. But it is very often the personality of the scribe and the exact date of the creation of the text are not known; the place of its writing is quite generally determined [2].

In connection with the abovementioned, the question arises as for the relationship between linguistic contents and linguistic information contention of written sources, as well as what the study of the text in the linguistic aspect can give from the point of view of this ratio [4].

Considering the presence of constant and variable elements in the language, it can be argued that the linguistic content of the ancient East Slavic text is determined by the fact how the language system of the written text is displayed in it; and from this point of view, any ancient text – a chronicle, a description of life, a sermon or a official document – is characterized by the fact that it contains fixed elements of the language system. But at the same time, different text belonging to different genres or types of literary text reflect to different degrees the variable elements of this system and the phenomena of its dialectal implementation in the folk spoken language. This means that the linguistic information contents of different written text is different [2].

The study of the group of text belonging to different territories of Kievan Rus, but to one synchronous section, in the phonetic and phonological aspect is still imperfect, however, it can be argued that the development of the study of the history of the East Slavic languages in time and space should not occur by improving traditional methods of analyzing historical grammars, but by analyzing the text as integral sources, reflecting the structure of the language with which they are written, its dialectal originality.

The second main source for the history studying of the language, along with the material of ancient written text, are modern dialect data. According to many linguists, the best results of a comparative historical study of linguistic phenomena (at least phonetic and morphological) were obtained not from the study of written text, but from the comparative historical processing of the facts of modern languages in the aggregate of their dialects. The sources for the study of the history of East Slavic languages are also toponymy data, that is, the names of places derived from words previously known in the language and later lost. The ancient grammatical formations can be preserved in the names [5].

The sources that help clarify some issues in the history of East Slavic languages can be borrowed in these languages from other languages, as well as

borrowed from East Slavic to other, related and unrelated languages. The study of such borrowings makes it possible in some cases to establish the presence of certain phenomena in the history of East Slavic languages, which is not always possible to do based on the facts of only these languages. This also includes those facts that can be extracted from recordings of words by foreigners of East Slavic languages, reflecting the pronunciation that the writer heard from the mouths of the speakers of these languages [3].

Finally, a testimony to the history of East Slavic languages, especially in the long periods of their development, also gives the study in the comparative historical plan of other Slavic languages. Due to the fact that the East Slavic languages developed from one common source for all of them – from the Pre-Slavic language, all Slavic languages are characterized by a great proximity of their structure. At the same time, Slavic languages went in their history in several different ways, in some cases preserving in their structure not the same phenomena or developing the trends laid down in them in different directions.

Our review of the research of linguists of the 19th century – the second half of the 20th centuries revealed that in modern comparative historical linguistics considerable attention is paid the comprehensive approach to the phenomena of the history of East Slavic languages. Moreover, in the works on the history of the language, the facts of history, archeology, anthropology, ethnography, and folklore are actively used.

We see the prospects for further research in the frontal in-depth study of the works of East Slavic comparativists in the field of linguistic historiography.

REFERENCES

1. Glushchenko, V. A. (1998). Principles of comparative-historical research in Ukrainian and Russian linguistics (70-s of the XIX century – 20-s of the XX century). NAS of Ukraine, Institute of Linguistics O. O. Potebnya; resp. ed. O. Tkachenko. Donetsk. 222 p.
2. Zhukovskaya, L. P. (1976). Textology and language of the most ancient Slavic texts. Moscow: Science, 368 p.

3. Ivanov, V. V. (1992) Linguistic source study in its relation to the history of the Russian language. *Filol. Science*. 1997. No. 6, p. 52.

4. Kotkov, S. I. (1991). Source studies and the scientific publication of texts in the field of the Russian language. *Sources on the history of the Russian language of the 11th – 17th centuries*. Moscow: Nauka, 1991. P. 3–14.

5. Pivtorak, G. P. (1988). Formation and dialect differentiation of the Old Russian language (Historical-phonetic essay). Ans. ed. V. G. Sklyarenko. Kiev: Sciences. opinion, 1988. 280 p.

6. Ryabinina, I. M. (2008). The sources of the language history study in the Ukrainian and Russian linguistics of the 19th – 30s of the 20th centuries. *Dissertation for a scientific degree of Candidate of Philological Sciences*, 10.02.15 General Linguistics. Donetsk National University. Donetsk, 2007. 20 p.

*Самойленко О. В.
(м. Краматорськ)*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ОНОМАСІОЛОГІЙНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ КВАЗІКОМПЗИТІВ

О. С. Кубрякова встановила, що похідне та складне слово містить онемасіологічний базис, онемасіологічну ознаку та предикат-зв'язку або атомарний предикат. Науковці стверджують, що онемасіологічна модель є основою логічного моделювання процесу творення нових слів; це схема, яка відображає увесь перебіг мисленнєвої діяльності, спрямований на вибір потрібної категорії згідно з розгорнутим описом.

Потрібно зазначити, що у поверхневій структурі дериватів та складного слова локалізація базису пов'язана з граматичною будовою мови. Зокрема, французьку мову відносять до мов з лівобічним або лівовершинним базисом, а російську, українську, англійську – до мов з правобічним базисом. Лексика германських та слов'янських мов уже вивчалася лінгвістами в онемасіологічному аспекті. Наслідком стало

виокремлення деяких класифікаційних принципів виділення в ономасіологійній структурі похідної лексеми зони базиса та зони ознаки.

На думку О. С. Кубрякової, базис відображає «номінативну діяльність людини, яка здійснює в акті словотворення підведення позначуваного під певну категорію» [3, с. 39–40], що, на нашу думку, пов'язане з природною категоризацією світу. Уперше визначення базису було запропоноване М. Докулілом. Базис відіграє роль поняття, що покладене в основу визначення певного класу предметів. М. Докуліл у двочленній ономасіологійній категорії, яка складається з ономасіологічного базису та ономасіологічної ознаки, виділяв такі типи базису, як-от: категорії субстанції, якості, дії та обставини [7, с. 197]. Виходячи з цього, вибір базису свідчить про уналежнення явища, що позначається особою до того чи того класу предметів або осіб, процесів та станів, властивостей та якостей [3, с. 101].

Ономасіологічний базис (як фактор включення певного явища позамовної дійсності до певного поняттєвого класу) має категоріальне значення [7, с. 197]. Ю. І. Євтушевський [1, с. 139–140] виділяє такі базиси, як назви об'єктів (людей), процеси, артефакти (знаряддя праці, предмети використання, штучні споруди, деталі предметів, абстрактні артефакти), елементи живої /неживої природи (тварини, рослини, частини та плоди рослин, частини тіла, назви речовин, назви природних об'єктів, темпоративні імена) та інше.

Кожен базис схарактеризовано наявністю ознаки або сукупності ознак, які приписуються йому предикатом-зв'язкою. Предикат-зв'язка вказує на тип семантичних відношень між базисом та ознакою в ономасіологійній структурі. На думку Ю. І. Євтушевського, «семантичні відношення між базисом та ознакою можуть бути виражені або експліційною ономасіологічною зв'язкою, або внаслідок відтворення предиката, репрезентованого імпліцитно» [1, с. 158]. О. С. Кубрякова вважає, що предикати-зв'язки покликані «уточнювати ознаки основи у певному відношенні (вокативному, темпоральному тощо)» [2, с. 76].

Кожен ономасіологічний базис містить у собі загальну семантику ономасіологічного підкласу. Ми будемо виділяти такі ономасіологічні базиси квазікомполітів: *особа, процес, захід, процедура, галузь, стан, дія, подія, статус, посада, професія, агент, заклад, організація, підприємство, підрозділ, наука, тварина / рослина, предмет, пристрій, документ, речовина, явище, засіб, об'єкт, система, витвір мистецтва, просторовий об'єкт, параметр, спорт.*

Типи ономасіологічних ознак визначено на основі «Аргументів диктума», запропонованих О. О. Селівановою для дериваційних номінативних моделей. Цілком зрозуміло, що систему аргументів диктума визначено дослідницею на основі семантичних або ономасіологічних відмінків. Такими аргументами виступають «різноманітні орієнтири бінарної конекції рівнів суб'єктів та предикатів [5]. Можна виділити такі типи ономасіологічних ознак: **фінітив** (ономасіологічна ознака вказує на результат дії, зазвичай, на її продукт, наприклад, *пилинг-крем, лифтинг-крем*), **об'єкт** (ономасіологічна ознака називає власне об'єкт, на який спрямовано дію без згадки про мету цієї дії, наприклад, *диск-жокей*), **дистрибутив** (ономасіологічна ознака вказує на об'єкт, що підлягає розподілу, наприклад, *геохимія, биофизика*), **медіатив** (ономасіологічна ознака позначає об'єкт, який є засобом або посередником виконання дії, наприклад, *видеосъемка, фармакотерапия, фоторазвлечение*); **трансгресив** (ономасіологічна ознака називає об'єкт, який підлягає перетворенню, наприклад, *дактилограф, кредитоспособность*); **спосіб дії** (ономасіологічна ознака позначає те, у який спосіб виконується певна дія, наприклад, *бензопила, электродрель, автопоезд, электрокар*); **міра** (ознака позначає розмір, ступінь чого-небудь, наприклад, *минимаркет, мега-пати, минивэн*); **виконавець дії** (ономасіологічна ознака, сфокусована на особі, яка залучається до певної діяльності, наприклад, *байк-слет, гей-парад, гей-пати*); **статус** (ознака, яка описує ставлення суспільства до певного суб'єкта, дії, закладу, процесу або стану, наприклад, *лжемессия, лжепророк, псевдокумир*); **локатив** (ознака, яка називає місце розташування об'єкта або виконання певної дії, наприклад, *звездолет, пескоход, планетолет, автопарк, аква-аэробика*); галузь

(вказівка на належність дії до певної сфери людської діяльності, наприклад, *авіалайнер, гідросамолет, автомотриси, гідропати, медиабизнес*; **напря́м** (ознака на позначення просторового об'єкта, що є метою певної діяльності, наприклад, *верхолаз, мусоролаз, мракобесие*); **контрагент**: (ономасіологічна ознака, яка називає об'єкт, проти якого спрямовано дію, наприклад, *ВИЧ-профілактика*); **темпоратив** (вказівка на час розвитку певної дії, подій, заходів, процедур тощо, наприклад, *койкодень, жизнедеятельность, жизнеописание, летописец*); **пацієнтив** (базис на позначення особи (у рідких випадках – предмета), на яку спрямовано певний захід, процедуру, діяльність, наприклад, *терморегуляция, абдоминопластика, иммунопрофилактика, иммунотерапия*); **якість**: (ономасіологічна ознака для визначення оцінки еквівалентності певного явища, стану, діяльності нормам та очікуванням суспільства, наприклад, *англомолчащие, бигборд, шорт-трек*); **дестинатив** (вказівка на ономасіологічну ознаку, що називає призначення дії, наприклад, *лингвокреативный, авиаконструктор, нейрохирург*; **стиль**: ономасіологічна ознака, що відображає належність певного явища культури або соціального життя до певного стилю: *этнофестиваль, бостон-джаз, хип-хоп*.

В якості прикладу наводимо опис аналізу квазікомполітів, які містять ономасіологічний базис «професія».

«Професія + галузь»: *авіатехник, гідролог, зоотехник, авіаконструктор, палеантрополог, палеоботаник, арт-журналіст (Арт-журналіст Саша Колесников — о новых фильмах своих преподавателей, разница во времени между Минском и Москвой и о том, что сегодня находится в авангарде современного белорусского искусства (<http://kaketorabotaet.com/archives/tag/%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2>))*.

«Професія + статус»: *топ-менеджер, топ-фінансист, топ-консультант. Топ-менеджер Microsoft Стивен Синофски, отвечающий за разработку и маркетинг операционной системы Windows, по своей инициативе покинул пост (<http://korrespondent.net/business/career/1421859->*

microsoft-pokinul-otvechavshij-za-windows-top-menedzher). Рекламное агентство «AdnW Group» предлагает услуги **супервайзеров** с собственной базой промоутеров (<http://www.adnw.com.ua/advertising-services/services-supervisor.html>)).

«Професія + локатив»: **бармен** (*Бармен является материально-ответственным лицом и несет полную материальную ответственность за сохранность вверенных ему материальных ценностей в соответствии с действующим законодательством* (<http://www.hr-portal.ru/pages/Di/505.php>)).

«Професія + об'єкт діяльності»: **грибовод, хмелевод, куровод, мараловод, кукурузовод, диск-жокей** (*Профессия кролиководов требует наблюдательности, умения понимать жизненные потребности животных, контролировать изменения в их состоянии (такие изменения могут оказаться необратимыми, вести к снижению привеса, появлению нежизнеспособного потомства* (<http://azps.ru/porientation/po/krolikovod.html>))

«Професія + спеціалізація»: **нейрохирург, кардиохирург** (*Впервые в Украине ребенку поставили имплант, который будет расти вместе с организмом. Уникальную операцию провел киевский нейрохирург* (<http://vikna.stb.ua/news/2013/3/14/127017/>

Як бачимо, для цього базису характерними є такі афіксоїди: **рос. -вод, -вед, -мен.**

Отже, метод ономаціологічного аналізу використовується для визначення ономаціологічних базисів та ознак певних лексем, які можуть використовуватися для визначення категоріального значення цих конструктів або набуття ними статусу афіксоїду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Евтушевский Ю. И. Номинативные свойства сложных образований со структурами AN NN в современном английском языке: дисс. .... канд. филол. наук : спец. 10.02.04. Пятигорск, 1985. 207 с.

2. Кубрякова Е. С. Словообразование как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики.

Теоретические основы словосложения и вопросы создания сложных лексических единиц: межвузовский сб. научных трудов. Пятигорск: Пятигорский пед. ин-т иностр. языков, 1988. С. 3–23.

3. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. Москва: Наука, 1981. 199 с.

4. Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении. Москва: Наука, 1978. 115 с.

5. Селиванова Е. А. Когнитивная ономаσιология. Киев: Фитосоциоцентр, 2000. 248 с.

6. Селіванова О. О. Складне слово : мовні моделі світу (основи зіставної композитології російської та української мов). Черкаси: Черкаський державний університет ім. Б. Хмельницького, 1996. 299 с.

7. Dokulil M. Tvoreni slov v ceštine. Praha : CAV, 1962. 263 s.

Сорока Т. В.

(м. Ізмаїл)

ANTHROPOCENTRIC NATURE OF THE PHENOMENON 'LANGUAGE CONSCIOUSNESS'

The term 'language consciousness' refers to concepts that relate to different but contiguous fields of knowledge: linguistics and psychology. The convergence of the corresponding concepts, from N. Ushakova's point of view, should be considered as a very progressive trend [11, p. 13]. Linguistic and psychological approaches to the study of consciousness are different views on the nature of the transitory relationship between suprasemiotic reality and sign essence in reflective processes.

In order to understand the nature of the interaction of consciousness and language as a practical realization of consciousness, it is necessary to go beyond the limits of individual human thinking, beyond the limits of the human body organization and enter the world of its culture [3, p. 12]. Indeed, any speech act, although carried out by the neuro-brain system of an individual, is still located

within a certain socio-cultural space. Moreover, it becomes, according to N. F. Alefirenko, a fact of practical consciousness, which, as a result of its objectification by language, turns into language consciousness [1, p. 91]. The result of this transformation is a set of images of consciousness formed and interpreted with the help of language means.

Saying about 'language consciousness', we mean the aspect that is directly related to the processes of speech generation and its perception and through which linguists approach the study of the mentally-linguistic complex of the national conceptual sphere. At the same time, according to V. V. Krasnykh, it is necessary to agree with the thesis that language consciousness cannot be an object of analysis at the time of the processes that implement it. It can be studied only as a product of past, former activity, that is, in its transformed, alienated from the subject of consciousness forms of cultural objects [6, p. 15].

For L. S. Vygotsky and, after him, for A. N. Leontiev, consciousness has a linguistic, speech nature. To have consciousness is to possess a language. Proficient in language – proficient in meanings. Meaning is a unit of consciousness (primarily referring to linguistic, verbal meaning). Consciousness in this sense is a sign. Developing the theory of L. S. Vygotsky and A. N. Leontiev, A. A. Leontiev argues that if language is understood as the unity of communication and generalization as the system of meanings, acting as subject and verbal forms of existence, the «linguistic consciousness», i. e. consciousness considered as indirect meanings is close to understanding of "image of the world" in modern psychology [7, p. 16]. And this is not accidental, since it is through the image of the world that a person is aware of within oneself he or she perceives the world from the outside; the world through the eyes of a person is a view of the world based on the processing that we are able to subject the world enclosed in us. Accordingly, human language is a surface structure in which texts fix the model of the world that we carry in our consciousness, since language itself, as a kind of meaningful system, requires correlation with existence. It is enough to recall the words of T. P. Lomtev in this regard: «In principle, it is impossible to construct a sentence from natural language words in such a way that there is no reflection in the presence of the

reflected, that is, so that the sign correlates with reality, bypassing its reflection in the human head» [8, p. 19]. Therefore, we can assume that between the actual, real situation and the statement reflecting this reality (the result of speech actions) there is an intermediate stage – the stage of dividing the situation for specific purposes, while the division of reality itself is connected with the thesaurus.

It is also important that language consciousness, according to A. Vezhbitskaya, has many different levels and contains both facts that lie on the surface and those ones hidden very deeply [2, p. 244], in other words, consciousness has the depth. At the same time, what is hidden in the depths can be extracted to the surface. Thus, language consciousness is a form of existence of an individual cognitive consciousness of a reasonable person, a person who speaks, a person who communicates, a person as a social being, who has a complex inner world and belongs to a particular culture.

Here there is a relationship between consciousness and culture, since consciousness is formed in society, and culture, in turn, is created by society and exists in it. In other words, a human being as phenomenon creates culture, and as individual entering it becomes a person, and in the process of understanding the person develops and improves its specific ability of conscious reflection of reality.

It is the existence of a person within a certain language space that allows us to speak about a language personality – a carrier of language consciousness. Y. Karaulov, who defined the language personality as a set of abilities and characteristics of a person that determine the creation of speech works, introduced the concept of psychoglossy related to language consciousness as the limit of variability of words, categories, forms, and meanings within the framework of the all-Russian language type, which in terms of structural and historical-evolutionary correlates with the concepts of diachronic constant, diachronic universal, and chronoglossy [5, p. 9].

Developing a typology of language personalities in value, behavioral, and cognitive aspects and analyzing the types of discourse in a communication situation, V. N. Karasik identifies (along with language ability, communicative

need, and speech behavior) language consciousness as one of the five aspects in the speech organization of a person, and communicative competence is qualified by him as a manifestation of language consciousness in the choice of means of communication. The scientist's conception is based on the postulate that what happens in certain ethnic and social frameworks, the awareness of identity is fixed in the language consciousness, which is divided into relevant verbalized fragments of understanding reality, allowing for ethno-cultural, socio-cultural and personal-cultural dimensions [4, p. 6].

The original view of the language consciousness nature is presented in the work of Z. Popova and I. A. Sternin «Language and the national world picture», where three types of consciousness are distinguished – cognitive, linguistic and communicative. Language consciousness is considered an integral part of the communicative consciousness, which, in turn, is considered as an integral component of the cognitive consciousness of the nation. Communicative consciousness is defined as a set of communicative knowledge and communication mechanisms that provide the entire complex of human communicative activity [9, p. 29].

The position of researchers undoubtedly confirms the anthropocentric nature of the phenomenon of language consciousness, since mental structures do not exist independently, and the actions of the subject itself are included in the resulting image of the world. However, language consciousness is not only anthropocentric, but also ethnocentric (A. Vezhbitskaya), since the image of the world changes from one culture to another, and as a result, there are no two identical ethnolinguocultures and images of the world. Since the worldview of each nation is based on its own system of individual's values, social stereotypes, cognitive schemes, etc., human consciousness is always ethnically conditioned. The ethno-socio-cultural factor is revealed, in particular, in the nationally-ethnic features of the way of forming and formulating thought. Obviously, this process is largely «unconscious» in nature, since, according to N. V. Ufimtseva, the system of consciousness itself is most likely determined by ethnic stereotypes of behavior and is not recognized by each individual carrier of culture, that is, it belongs to the collective unconscious of this nationally-linguistic-cultural

community (in terms of V. V. Krasnykh). However, it is this particular system of consciousness, or image of the world, that influences the behaviour of representatives of a particular community and determines it.

Naturally, with the common structure of the human mental-linguistic complex, as Y. E. Prokhorov notes, each of its hypostases (consciousness, thinking, and language) can manifest itself differently in different language personalities and different ethnic communities. The consciousness responsible for storing, ordering and evaluating the information results obtained by thinking is related both to the logic embodied in the structure and content of units and categories of a particular ethnic language, and to the specifics of identifying and evaluating these results, the significance of which is determined by the activity characteristics of the existence and manifestation of a certain ethnic community and a certain person [10, p. 55].

In the modern linguoculturological paradigm, there is human consciousness, defined as an intra-organic, constructing reality, specific potency of the functioning brain, and ethnic consciousness, which, having all the characteristics of human consciousness, limits its functioning to the intra-ethnic environment, reflecting in the language consciousness only the actual ethnic features of the linguocultural community. This point of view is correlated with M. Foucau's assumption that the fundamental codes of any culture that govern its language, its perception schemes, its exchanges, its forms of expression and reproduction, its values, and the hierarchy of its practices immediately determine for each person the empirical orders with which he will deal and in which he will be guided. And if the language, culture and ethnicity are inextricably linked, forming the area of conjugation of the physical, spiritual and social «I» of the language personality, the differences in perception, categorization, and evaluation of reality phenomena among representatives of different communities are inextricably linked to differences in the language and culture of these communities. At the same time, there is nothing in the culture that is not contained in the human mentality. All the content of this mentality (conscious and unconscious, explicit and implicit) finds its existence, being mediated in the process of semiosis and being encoded within the boundaries of the sign systems

of a particular ethno-cultural community. The basic code and basis of the semiotic system of any culture is the ethnic language.

The social essence of language is that it exists primarily in the language consciousness – collective and individual. Accordingly, the language group (for example, according to our research – Ukrainian, Russian, English, French), on the one hand, and the individual (writers-representatives of these language groups), on the other, are carriers of culture in the language. An ethnic group or nation and an individual are extreme points on the conditional scale of language consciousness.

Thus, language consciousness is a complex phenomenon that reflects both the features of the individual worldview of the writer's linguistic personality and the features of the national mentality, which are fixed in concepts, which, in turn, can be actualized in literary texts.

REFERENCES

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики. Москва: Гнозис, 2005. 326 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва: Русские словари, 1997. 416 с.
3. Залевская А. А. Психолингвистический подход к проблеме концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 2001. С. 36–44.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва: Гнозис, 2004. 390 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва: Эдиториал УРСС, 2002. 264 с.
6. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва: ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
7. Леонтьев А. А. Языковое сознание и образ мира. *Язык и сознание: парадоксальная рациональность*. Москва, 1993. С. 16–21.
8. Ломтев Т. П. Структура предложения в современном русском языке. Москва: Наука, 1979. 324 с.

9. Попова З. Д., Стернин И. А. Язык и национальная картина мира. Воронеж: Истоки, 2002. 60 с.

10. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев. Москва: Едиториал УРСС, 2003. 224 с.

11. Ушакова Т. Н. Языковое сознание и принципы его исследования. Москва, 2000. С. 13–23.

Храбан Т. Є.

(м. Київ)

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО ВІЙСЬКОВОГО ДИСКУРСУ

У зв'язку з дослідженням психолінгвістикою широкого діапазону мовленнєвої діяльності і мовної поведінки людини, вона вторгається в інші, прикордонні області, такі як когнітивна психологія, психологія пам'яті, соціолінгвістика, нейрофізіологія, клінічна психологія тощо. Цей факт свідчить про розвиток міждисциплінарної інтеграції між психологією і лінгвістикою, яка характеризується створенням нових крос- і навіть інтердисциплінарних зв'язків на новому рівні взаємодії [7, с. 18]. Для такої «постнекласичної» науки як психолінгвістика характерно діалектичне об'єднання концепцій, підходів і методів класичних монодисциплінарних наук. Дискурс-аналіз не є новим методом в лінгвістиці, філософії та соціології, проте саме в психолінгвістиці він набув особливо широкого і різноманітного застосування. О. Акульшин визначає дискурс-аналіз як «галузь міждисциплінарних досліджень, механізм дослідження соціальної поведінки як окремих індивідуумів, так і соціуму в цілому» [2, с. 163]. На думку А. Grimshaw дискурс-аналіз не є просто методом, він є підходом до вивчення природи мови у зв'язку із центральними концептами соціальних наук, який слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних підходів, що передбачають не тільки збір та обробку інформації, але й ряд теоретичних

та теоретичних припущень, а також систему принципів та методів дослідження [11, с. 416]. Оскільки «сучасні тенденції розвитку дискурс-аналізу пропонують різні принципи, методи та підходи аналізу тексту та дискурсу» [2, с. 165], в гуманітарних науках дискурс розглядається як багатозначний феномен, в якому використовуються різноманітні підходи [10, с. 84]. Так як «образ війни завжди конститується дискурсивно» [1, с. 22], вивчення особливостей сучасного українського військового дискурсу орієнтована на область дискурс-аналізу. Військовий дискурс розглядається як «особливий вид мовної організації картини світу військовослужбовців, що володіє такими властивостями, як співвіднесеність з мовною мілітарною ситуацією, навколишнім оточенням військової сфери; специфічною мілітарною хронотопністю; інтенціональністю; цілісністю використовуваних мовних елементів; зв'язністю; військово-фактологічною інформативністю; процесуальністю; інтертекстуальністю; авторитетністю військово-теоретичних і військово-історичних джерел; антропоцентричністю військової картини світу» [6]. Особливий інтерес для дослідження в області психолінгвістики представляє неінституційний військовий дискурс як «особливий вид організації військового дискурсу, що містить емоційно-оцінну, розмовно-побутову інтерпретацію військових подій, реалій і осіб, і який характеризується активною суб'єктивної комунікативної інтеракцією» [6].

Оскільки «дискурс – соціальна практика» [8], то військовий дискурс належить, в першу чергу, до соціального виміру війни [1, с. 22]. Тому вважаємо за доцільне при дослідженні військового дискурсу використовувати прагматичний підхід до визначення дискурс-аналізу. При розумінні дискурс-аналізу в руслі прагматичного підходу будь-яке висловлювання розглядається як продукт діяльності соціальних агентів, завжди включених в соціальні взаємодії і структури, конкретну політичну і культурно-історичну ситуацію, тобто як соціальна дія [4, с. 100]. З іншого боку, соціальні практики характеризуються когнітивним виміром (знання, думки, вірування, норми, і цінності, переконання і стереотипи тощо) [1, с. 22], такі поняття, як «колективна пам'ять», «уявна спільнота» є

невід'ємними категоріями когнітивних процесів [12]. Цей факт зобов'язує звернутися до когнітивного підходу в рамках критичного дискурс-аналізу. Такий комплексний підхід до дискурс-аналізу дозволяє визначити його як «метод вивчення природи мови, що розглядає конститутів соціального світу через дослідження особливостей когнітивної трансакції знання між учасниками дискурсу» [2, с. 174].

Військово-дискурсивне простір характеризується інтенсивною взаємодією військово-дискурсивних явищ з явищами інших дискурсів, що «обумовлено ланцюгом надмовних факторів і виражено на структурному рівні» [6]. Інтерференція як результат впливу базового (або домінантного) дискурсу і зворотного впливу з боку другорядних дискурсів в новій соціокультурній ситуації [5, с. 26] сприяє утворенню жанрово-стилістичних різновидів військового дискурсу. Інтерференції різних видів дискурсів сприяє емоційний дискурс, виступаючи при цьому деяким асиміляційним фактором [14]. Емоції, які описують військовослужбовці, які пережили бойовий стрес, «задають певні способи говоріння про речі, способи, що допомагають сконструювати сенс подій і зорієнтувати його по відношенню до нормативних умов ситуації» [3], а аналіз емоційно-психологічних станів у військовому дискурсі дозволяє розглянути соціальну подію з позиції його учасника, проаналізувати його ставлення до події і розкрити, яким чином структура події визначає способи його переживання [13], а також конкретизувати конкретні емоції автора, зрозуміти суть психологічних явищ [9].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ищенко, Н. А. (2007). Военный дискурс и дискурсивное измерение войны. *Культура народов Причерноморья. Филологические науки*, 116, 22–24.

2. Інтернет-комунікація в діяльності інститутів сектору безпеки: теоретико-прикладний аспект: Монографія. Редактор: Компанцева Л. Ф., Акульшин О. В. Луганск: ПП «Видавництво «Янтарь», 2013. 662 с.

3. Кутковая, Е. С. (2014). Дискурс-анализ эмоций и теория позиционирования в исследовании социального события. *Психологические исследования*, 34. URL: <http://psystudy.ru/index.php/num/2014v7n34/958-kutkovaya34.html>.

4. Огієнко, І. С. (2012). Дискурс та підходи до його аналізу: погляди на проблему сучасних англійських дослідників. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, 23, 98–102.

5. Соколова, О. В. (2014). *Типология дискурсов активного воздействия: поэтический авангард, реклама и PR*. Москва: Гнозис.

6. Уланов, А. В. (2014). *Военный дискурс русского языка XIX — начала XX в. в спектре языковой эволюции*. Омск: Издательство «Литера». URL: [lib.sano.ru > cgi-bin > cgiirbis_64](http://lib.sano.ru/cgi-bin/cgiirbis_64).

7. Федорова, О. В. (2014). Психолінгвістика vs. когнітивна лінгвістика на карті сучасної когнітивної науки. *Соціо- і психолінгвістическі дослідження*, 2, 7–20.

8. Dirven, R., Polzenhagen, F., Wolf, H.-G. (2005). *Cognitive Linguistics, Ideology, and Critical Discourse Analysis*. Handbook of Cognitive Linguistics. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199738632.013.0047.

9. Barrett, L. F., Lindquist, K. A., & Gendron, M. (2007). Language as context for the perception of emotion. *Trends in Cognitive Sciences*, 11(8), 327–332. DOI: 10.1016/j.tics.2007.06.003.

10. Bochelyuk V., Panov N. Psycholinguistic Problem Field of Studies of the Social Online Networks Discourse. *Psycholinguistics. Series: Psychology*. 2018. Vol 24. № 1. P. 79–96. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-1-79-96>

11. Grimshaw A. Social linguistics and literacies: Ideology in discourse. *Applied Psycholinguistics*. 2003. № 14(3). P. 416–418. doi:10.1017/S0142716400010870.

12. Heer, H., Manoschek, W., Pollak, A., Wodak, R. (2003). *Wie Geschichte gemacht wird. Erinnerungen an Wehrmacht und Zweiten Weltkrieg*. Vienna: Czernin.

13. Perlovsky, L. I. (2009). Language and cognition. *Neural Networks*, 22(3), 247–257. doi.org/10.1016/j.neunet.2009.03.007.

14. Zhu L. Language, Emotion and Metapragmatics: A Theory Based on Typological Evidence. *International Journal of Society, Culture & Language*, 4(2), 2016. 119–134.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ананьян Еліна Львівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Біличенко Ольга Леонідівна – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Бурковська Оксана Йосипівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1, Донецький національний медичний університет (м. Краматорськ).

Глуценко Володимир Андрійович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Голуб Олена Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Капніна Галина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Коротяєва Ірина Борисівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Кочукова Наталія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Лисенко Наталія Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури, заступник декана філологічного факультету ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Лихачова Анжеліка Вікторівна – викладач Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут); аспірант кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Луганцова Євгенія Анатоліївна – методист відділу організаційно-методичного супроводу розвитку обдарованості, Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (м. Краматорськ) / учитель англійської, німецької мов, Лиманська загальноосвітня школа I–III ступенів № 3 Лиманської міської ради Донецької області (м. Лиман).

Лях Оксана В'ячеславівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Маторін Борис Іванович – старший викладач кафедри російської мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Маторіна Наталя Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Ніколайчук Анна Сергіївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Орел Анна Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Пампура Світлана Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Піскунов Олександр Вікторович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Проскурін Іван Андрійович – аспірант кафедри слов'янських мов Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (м. Харків).

Роман Вікторія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Рубан Алла Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Руденко Марина Юрївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Рябініна Ірина Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Самойленко Олена Валентинівна – кандидат філологічних наук; Донецький національний медичний університет (м. Краматорськ).

Сорока Тетяна Вячеславівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та перекладу ДВНЗ «Ізмаїльський державний гуманітарний університет» (м. Ізмаїл).

Храбан Тетяна Євгенівна – кандидат філологічних наук; Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації (м. Київ).

**Шановні науковці, молоді вчені, аспіранти, здобувачі, магістранти,
студенти!**

Тему, напрямки роботи чергової конференції, а також детальну інформацію щодо її організації можна знайти на сайті ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» на сторінці Загальна інформація про конференцію.

Для того щоб узяти участь у роботі чергової конференції, необхідно виконати пункти, зазначені на сторінці Умови участі в конференції.

Матеріали (списки учасників, теми їх доповідей і безпосередньо тексти доповідей) поточної Інтернет-конференції можна буде побачити вже в перший день її проведення в розділі Архів конференцій.

Для участі у VIII науково-практичній Інтернет-конференції **«Методологія та історіографія мовознавства»** необхідно до **10 жовтня 2021 р.** виконати такі кроки:

1) детально ознайомитися з Вимогами до оформлення тез доповідей;

2) підготувати необхідні наукові матеріали;

3) підготувати файл-заявку учасника конференції (шаблон заявки є на сторінці Заявка на участь у конференції);

4) надіслати на адресу metody.slv@gmail.com у вигляді прикріпленого файлу у форматі *.doc наукові матеріали, сформовані відповідно до вимог: файл «Іваненко_І.І._заявка» і файл «Іваненко_І.І._тези». При надсиланні матеріалів у темі повідомлення необхідно зазначити «На конференцію».

Виконавши зазначені кроки, Вам залишиться чекати на on-line опублікування матеріалів конференції.

Увага! Погоджуючись узяти участь у нашій Інтернет-конференції, автори висловлюють згоду на опублікування матеріалів своїх доповідей у мережі Інтернет. При використанні матеріалів конференції третіми особами посилання на автора є обов'язковим! Передрук матеріалів можливий лише зі згоди автора публікації!

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ДОПОВІДЕЙ

Редактор Word, шрифт Times New Roman, кегль 14, інтервал 1 (41 рядок на сторінці), абзац півтора сантиметри, розмір берегів – по 3 сантиметри праворуч, ліворуч, зверху й знизу. Посилання на літературу даються із вказівкою номера джерела в алфавітному списку; після номера джерела ставиться кома, потім мала буква с із крапкою: [14, с. 32]. Примітки даються внизу сторінки, використовуються індекси із суцільною нумерацією.

Прізвище автора й ініціали, що йдуть за ним, даються жирним курсивом з вирівнюванням праворуч, під прізвищем у дужках жирним курсивом наводиться назва міста: *(м. Київ)*; *(м. Гомель, Білорусь)*, *(м. Познань, Польща)* тощо. Нижче у центрі великими буквами жирним шрифтом дається назва доповіді. Потім після пропуску одного рядка йде текст. Після тексту пропускається один рядок і в центрі великими буквами жирним шрифтом набирається слово **ЛІТЕРАТУРА**. Нижче з абзацу з нумерацією за алфавітом подається використана література із вказівкою загальної кількості сторінок для книг і початкової й кінцевої сторінок для статей. Література оформлюється згідно з вимогами, викладеними в наказі ВАК України № 63 від 26.01.2008 р.

Зразок структури тез доповіді

Іваненко І. І.
(м. Київ)

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ В ЛІНГВІСТИЦІ

Виклад основного матеріалу. Посилання на літературу [1, с. 34].

ЛІТЕРАТУРА

Ілюстративний матеріал набирається курсивом. Розмежуюються тире й дефіс. У низці випадків використовується нерозривний пробіл: О. С. Мельничук, Ф. Бопп, Русанівський В. М., Шлейхер А., м. Київ, с. 5, С. 12, 380 с., 256 р., № 4, т. 6, Т. 2, Вип. 17, вип. 3, Ч. 2, ч. 3, і т. д., і т. п. тощо.

Орієнтовний обсяг доповіді – від 3 до 5 сторінок.

Доповідь подається в електронному варіанті без нумерації сторінок у вигляді прикріпленого файлу у форматі *.doc (у разі використання нестандартних шрифтів просимо надіслати їх додатково).

ЗАЯВКА
на участь у VIII науково-практичній Інтернет-конференції
«Методологія та історіографія мовознавства»
(20–21 жовтня 2021 р.)

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Місце роботи, посада	
Науковий ступінь, учене звання	
Назва доповіді	
Телефон, e-mail	

ДО ЗУСТРІЧІ!

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ МОВОЗНАВСТВА

*Матеріали VII науково-практичної
Інтернет-конференції*

Слов'янськ, 21–22 жовтня 2020 року

Відповідальний редактор

В. А. Глущенко, доктор філологічних наук, професор

Відповідальний секретар, науковий редактор, макет і верстка

Н. М. Маторіна, кандидат філологічних наук, доцент